

PELS RIJCKEN

Rechtbank Rotterdam

Zitting van 16 november 2022

Zaaknummer C/10/621356 / HA ZA 21-576

Conclusie van repliek tevens houdende wijziging van eis

inzake

1. **Gemeente Dordrecht**,
zetelend te Dordrecht,
2. **Gemeente Papendrecht**,
zetelend te Papendrecht,
3. **Gemeente Sliedrecht**,
zetelend te Sliedrecht,
4. **Gemeente Molenlanden**,
zetelend te Hoornaar,
eiseressen,

advocaten: mrs. E.H.P. Brans en K. Winterink

tegen

1. **Chemours Netherlands B.V.**,
gevestigd te Dordrecht,
2. **Du Pont De Nemours (Nederland) B.V.**,
gevestigd te Dordrecht,
3. **Corteva Holding Netherlands 2 B.V.**,
gevestigd te Bergen op Zoom,
gedaagden,

Advocaat: mr. N. Vloemans

In vervolg op en onder verwijzing naar het door de rechtbank Rotterdam in de onderhavige procedure op 21 september 2022 gewezen vonnis (hierna: **Vonnis**) nemen de Gemeenten de onderhavige conclusie van repliek tevens akte houdende wijziging van eis (hierna: **conclusie**). De Gemeenten zullen onderstaand reageren op het verzoek van de rechtbank als neergelegd in rechtsoverweging 5.30 van het Vonnis alsook op de door Chemours, Du Pont de Nemours (*Oud*), Du pont de Nemours (*Nieuw*) genomen conclusie van antwoord (hierna: '**CvA**'). Deze conclusie kent de navolgende opbouw:

1	Inleiding	3
2	Eiswijziging	4
3	Achtergronden en feiten	6
	<i>Resultaten onderzoek RIVM september 2022</i>	7
	<i>Moestuinpercelen Gemeenten</i>	10
	<i>Omvang uitstoot PFOA</i>	13
	<i>Ontwikkelingen normenkader 2021/2022</i>	16
4	Doorkruisingsleer	19
	<i>Kader doorkruisingsleer</i>	20
	<i>Beroep Chemours c.s. op doorkruisingsleer. Algemeen</i>	21
5	Toerekening van kennis DuPont VS aan Chemours/Du Pont (oud)	24
	<i>PFOA</i>	24
	<i>GenX-stoffen</i>	28
6	Kennis gevaren PFOA en GenX-stoffen	28
	<i>PFOA</i>	29
	<i>GenX-stoffen</i>	32
7	Grondslag vordering Gemeenten	33
	<i>Inleiding</i>	33
	<i>Art. 6:175 BW</i>	33
	<i>Bekendheid gevaar PFOA en GenX-stoffen</i>	37
	<i>Art. 6:178 sub f BW</i>	40
	<i>'Pro rata temporis' methode</i>	41
	<i>Art. 6:162 BW</i>	42
	<i>Waarschuwingsplicht</i>	43
	<i>Nalaten luchtmissies PFOA en GenX-stoffen aanzienlijk te beperken of te staken</i>	46
	<i>'Omgevallen bomen'-jurisprudentie</i>	48
8	Vergunning vrijwaart niet van aansprakelijkheid	49
9	Schade	53

<i>Moestuinen en onderzoek</i>	53
<i>Ambtenarenkosten</i>	55
<i>Schadeclaims</i>	55
<i>Schadestaat</i>	55
10 Geen eigen schuld	55
11 Ontvankelijkheid en verjaring	56
12 Bewijsaanbod	57
13 Conclusie	57

I. Inleiding

1 Inleiding

- 1.1 De Gemeenten hebben kennisgenomen van de CvA. De Gemeenten zien in het gestelde in de CvA geen aanleiding voor bijstelling van de standpunten van de Gemeenten. De Gemeenten verzoeken uw rechtbank dan ook uitdrukkelijk het in de dagvaarding gestelde, aangevuld met de twee door de Gemeenten genomen akten en de reactie van de Gemeenten op het door uw rechtbank naar aanleiding van de zitting van 20 juli 2022 opgestelde proces-verbaal, als hier herhaald en ingelast te beschouwen, tenzij door de Gemeenten in de onderhavige conclusie uitdrukkelijk is aangegeven dat wordt afgeweken van eerder door de Gemeenten ingenomen standpunten.
- 1.2 Voor de goede orde merken de Gemeenten het volgende op. De Gemeenten hebben achter randnr. 1.2 van de dagvaarding aangegeven hoe zij de gedaagden in de dagvaarding zullen aanduiden. Dat is, zo volgt uit die paragraaf, als volgt:
- Chemours (KvK.nr. 54013445) en Du Pont de Nemours (*Oud*) (KvK.nr.: 23026458) zullen hierna gezamenlijk worden aangeduid als **Chemours/Du Pont**
  - Chemours (KvK.nr. 54013445) en Du Pont de Nemours (*Nieuw*) (KvK.nr.: 60725400) zullen hierna gezamenlijk worden aangeduid als **Chemours c.s.**
- 1.3 Uit het Vonnis volgt dat uw rechtbank heeft gekozen voor een andere aanduiding. Zo vermeldt pagina 1 van het Vonnis dat

“[g]edaagden [...] gezamenlijk **Chemours c.s.** en afzonderlijk respectievelijk **Chemours, Du Pont (nieuw)** en **Du Pont (oud)** genoemd worden”. (arc. toegev.)

De Gemeenten nemen deze door uw rechtbank gekozen aanduiding over en zullen deze in het vervolg hanteren, ook in de onderhavige conclusie.

- 1.4 De Gemeenten hebben bij dagvaarding en de eerdergenoemde twee akten reeds 93 producties in het geding gebracht. Met de onderhavige conclusie worden nog eens **10** producties in het geding gebracht, waarbij de Gemeenten opmerken – het verzoek van uw rechtbank hierbij in acht nemend – dat alleen strikt noodzakelijke producties in geding worden gebracht. Een voorbeeld ervan is het rapport van het RIVM van 5 september 2022 'Risicobeoordeling van PFAS in moestuingewassen uit moestuinen in de gemeenten Dordrecht, Papendrecht, Sliedrecht en Molenlanden', dat als **prod. G.95** in geding wordt gebracht. Uit het rapport volgt wat de gevolgen zijn van de verontreiniging door Chemours en Du Pont (oud) van percelen grond die door inwoners van de Gemeenten gebruikt worden als volkstuin en waarvan een aanzienlijk deel eigendom is van (één of meerdere van) de Gemeenten.¹

Aan deze conclusie is een bijlage gehecht met daarin opgenomen een overzicht van alle door de Gemeenten in geding gebrachte producties.

- 1.5 In het navolgende zal worden ingegaan op hetgeen Chemours c.s. betogen in de CVA. Daarbij zal ook rekening worden gehouden met het verzoek van uw rechtbank als neergelegd in rov. 5.30 van het Vonnis. Voordat hieraan wordt toegekomen het volgende.
- 1.6 Naar aanleiding van de zitting van 20 juli 2022 hebben de Gemeenten beslist het in de dagvaarding neergelegde petitum te wijzigen, waarbij de Gemeenten opmerken dat beoogd is het petitum te verduidelijken; niet meer dan dat.

II. Wijziging van eis

2 Eiswijziging

- 2.1 In vervolg op de mondelinge behandeling van 20 juli 2022 wensen de Gemeenten de in de dagvaarding opgenomen eis te verduidelijken en wijzigen deze als onderstaand weergegeven.

Als **prod. G.94** is een document opgenomen waarin met onderstrepingen is aangegeven wat ten opzichte van de eis als opgenomen in de dagvaarding is gewijzigd.

MITSDIEN:

¹ Achter randnr. 3.15 zal worden aangegeven van welke percelen de Gemeenten eigenaar zijn.

verzoeken de Gemeenten uw rechtbank om bij vonnis, voor zover mogelijk uitvoerbaar bij voorraad,

(i) voor recht te verklaren dat Chemours onrechtmatig heeft gehandeld jegens (elk van) de Gemeenten in de periode vanaf de 2012-splitsing, alsmede aansprakelijk is voor het onrechtmatig handelen van Du Pont de Nemours (oud) in de periode tot aan de 2012-splitsing, door de emissie van PFOA in Dordrecht door Chemours vanaf de 2012-splitsing en door Du Pont de Nemours (oud) tot aan de 2012-splitsing, ter plaatse van de Inrichting, te hebben laten plaatsvinden en laten voortduren ondanks de kennis die bij deze vennootschappen aanwezig was of had behoren te zijn aangaande de risico's voor mens en milieu van PFOA.

(ii) voor recht te verklaren dat Chemours onrechtmatig heeft gehandeld en handelt jegens (elk van) de Gemeenten door de emissie van GenX-stoffen in Dordrecht door Chemours, ter plaatse van de Inrichting, te hebben laten plaatsvinden, laten voortduren en niet te staken ondanks de kennis die bij deze vennootschap aanwezig is, was of had behoren te zijn aangaande de risico's voor mens en milieu van GenX-stoffen.

(iii) voor recht te verklaren dat Chemours onrechtmatig heeft gehandeld en handelt jegens (elk van) de Gemeenten in de periode vanaf de 2012-splitsing, alsmede aansprakelijk is voor het onrechtmatig handelen van Du Pont de Nemours (oud) in de periode tot aan de 2012-splitsing, door het ten gevolge van de emissie van PFOA en/of GenX-stoffen, als bedoeld onder (i) en (ii), veroorzaken van bodem- en grondwaterverontreiniging binnen (elk van) de Gemeenten, meer specifiek ter zake van de percelen die in eigendom zijn van (elk van) de Gemeenten;

(iv) voor recht te verklaren dat Chemours onrechtmatig heeft gehandeld en handelt jegens (elk van) de Gemeenten in de periode vanaf de 2012-splitsing, alsmede aansprakelijk is voor het onrechtmatig handelen van Du Pont de Nemours (oud) in de periode tot aan de 2012-splitsing, door het ten gevolge van de emissie van PFOA en/of GenX-stoffen, als bedoeld onder (i) en (ii), veroorzaken van bodem- en grondwaterverontreiniging binnen (elk van) de Gemeenten, meer specifiek ter zake van de percelen die in eigendom zijn van (elk van) de Gemeenten en na te laten deze bodem- en grondwaterverontreiniging te saneren dan wel ongedaan te maken;

(v) voor recht te verklaren dat Du Pont de Nemours (oud) op grond van artikel 2:334t BW (zo mogelijk hoofdelijk) aansprakelijk is voor alle vorderingen van de Gemeenten op Chemours die voortvloeien uit de onrechtmatige handelingen van Du Pont de Nemours (oud) onder (i) tot en met (iv) in de periode van 1967 tot aan de 2012-splitsing, voor zover Chemours niet aan haar veroordeling voldoet binnen 30 kalenderdagen na betekening van het vonnis waaruit die veroordeling van Chemours voortvloeit;

(vi) voor recht te verklaren dat Du Pont de Nemours (nieuw) op grond van artikel 2:334t BW (zo mogelijk hoofdelijk) aansprakelijk is voor alle vorderingen van de Gemeenten op Chemours die voortvloeien uit de onrechtmatige handelingen van Chemours en Du Pont de Nemours (oud) onder (i) tot en met (iv) in de periode van 1967 tot aan de 2015-splitsing, voor zover Chemours niet aan haar veroordeling voldoet binnen 30 kalenderdagen na betekening van het vonnis waaruit die veroordeling van Chemours voortvloeit;

(vii) Chemours, Du Pont de Nemours (oud) en Du Pont de Nemours (nieuw), ten aanzien van Du Pont de Nemours (oud) en Du Pont de Nemours (nieuw) met inachtneming van de beperkingen als voor hen opgenomen onder (v) respectievelijk (vi), (zo mogelijk hoofdelijk) te veroordelen de schade die de Gemeenten hebben geleden en lijden als gevolg van de onrechtmatige handelingen van Chemours en Du Pont de Nemours (oud) als omschreven onder (i) tot en met (iv) te vergoeden, nader op te maken bij staat, en te vermeerderen met de wettelijke rente vanaf de dag der dagvaardingen tot aan die der algehele voldoening en te vereffenen volgens de wet;

(viii) Du Pont de Nemours (oud), Chemours en Du Pont de Nemours (nieuw) (zo mogelijk hoofdelijk) te veroordelen in de kosten van deze procedure, zulks met bepaling dat daarover de wettelijke rente verschuldigd zal zijn met ingang van de vijftiende dag na de datum van het te dezen te wijzen vonnis;

(ix) Du Pont de Nemours (oud), Chemours en Du Pont de Nemours (nieuw) (zo mogelijk hoofdelijk) te veroordelen in de nakosten, conform het liquidatietarief begroot op € 157 dan wel, in het geval van betekening, € 239;

met verklaring dat het vonnis met de proceskostenveroordelingen daaronder begrepen uitvoerbaar bij voorraad zal zijn.

III. Achtergronden en feiten

3 Achtergronden en feiten

- 3.1 De Gemeenten hebben in de hoofdstukken 2 en 3 van dagvaarding uitgebreid toegelicht welke omstandigheden de Gemeenten ertoe hebben gebracht te beslissen de onderhavige procedure op te starten. De Gemeenten verwijzen hier kortheidshalve naar. Sinds het uitbrengen van de dagvaarding hebben zich een aantal voor deze procedure relevante ontwikkelingen voorgedaan, waaronder het verschijnen van relevante onderzoeksrapporten. Een van die rapporten – het rapport van het RIVM 'Herziening van de risicobeoordeling van GenX en PFOA in moestuingewassen in Dordrecht, Papendrecht en Sliedrecht' van 4 juni 2021 – is bij akte van 4 augustus 2021 als prod. G. 90 in geding gebracht, voorzien van een korte toelichting.

- 3.2 Onderstaand wordt ingegaan op een aantal relevante ontwikkelingen en meer recent verschenen onderzoeksrapporten. Uit deze rapporten kan worden afgeleid dat de door Chemours/Du Pont (oud) veroorzaakte verontreiniging bijzonder ernstig is.

Resultaten onderzoek RIVM september 2022

- 3.3 In het bovengenoemde rapport van het RIVM, van 4 juni 2021, adviseert het RIVM om de moestuingewassen uit moestuinen die binnen een straal van 1 kilometer van de inrichting van Chemours/Du Pont (oud) (hierna: '**Inrichting**') liggen niet meer te eten omdat de berekende inname van PFAS, bij consumptie van deze gewassen een factor 4,3 hoger ligt dan de gezondheidskundige grenswaarde van PFAS. Voor moestuingewassen uit moestuinen die in een straal van 1 tot 4 kilometer liggen kon destijds geen conclusie worden getrokken, omdat de precieze concentratie van PFAS in deze gewassen niet bekend was.

RIVM, 'Herziening van de risicobeoordeling van GenX en PFOA in moestuingewassen in Dordrecht, Papendrecht en Sliedrecht', 4 juni 2021, p. 3.

- 3.4 Op basis van dit advies van het RIVM adviseerde de GGD inwoners van de Gemeenten om in gebied 1 tot 4 kilometer van de inrichting Chemours/Du Pont (oud) het eten uit eigen tuin te beperken:

Tot die tijd adviseert de GGD uit voorzorg om in het onderzochte gebied op 1-4 kilometer van de fabriek het eten uit eigen tuin te matigen; niet te vaak, niet te veel.

Website gemeente Dordrecht, 'Advies RIVM: eet binnen 1 kilometer rond Chemours niet uit eigen moestuin', d.d. 4 juni 2021.²

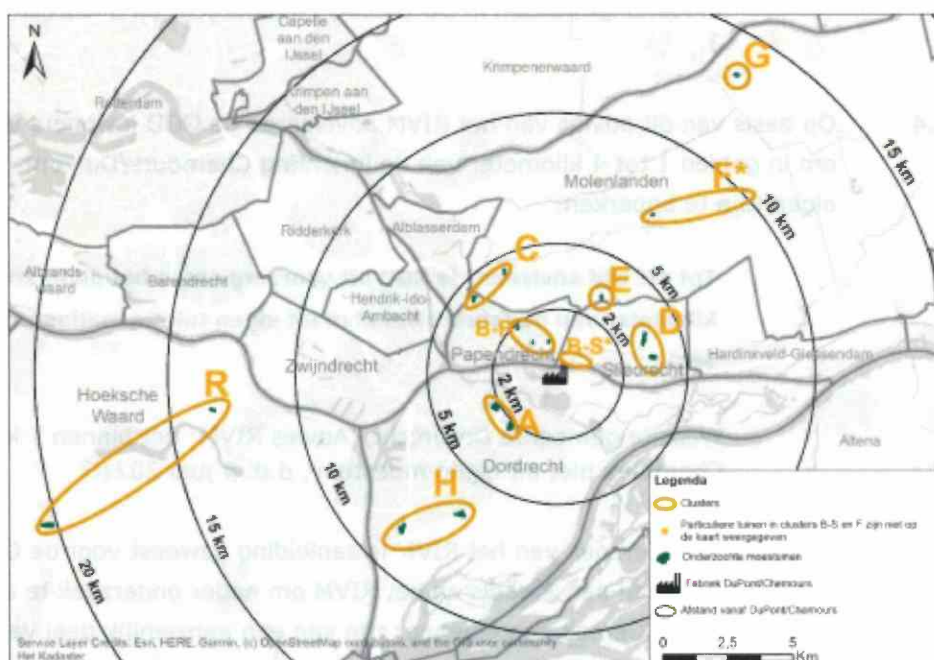
- 3.5 Voornoemd onderzoek van het RIVM is aanleiding geweest voor de Gemeenten om opdracht te geven aan Arcadis en het RIVM om nader onderzoek te doen. Daarbij is relevant dat de Gemeenten eigenaar zijn van een aanzienlijk deel van de percelen ter plaatse waarvan de moestuinen zijn gesitueerd en de Gemeenten derhalve, als verhuurder van deze percelen, een verantwoordelijkheid hebben jegens de huurders/gebruikers ervan.
- 3.6 Het nader onderzoek heeft plaatsgevonden in de zomer en het najaar van 2021 en bestond onder meer uit het bemonsteren van moestuingewassen en het analyseren ervan op PFAS. Er zijn in deze periode in de moestuinen ongeveer 1.500 monsters genomen van fruit en groenten, inclusief aardappel.

² Te raadplegen via:
https://cms.dordrecht.nl/Inwoners/Overzicht_Inwoners/Dossier_Chemours_en_DuPont/Nieuws/Advies_RIVM_eet_binnen_1_kilometer_rond_Chemours_niet_uit_eigen_moestuin.

De resultaten van het onderzoek zijn gepubliceerd in het RIVM-rapport 'Risicobeoordeling van PFAS in moestuingewassen uit moestuinen in de gemeenten Dordrecht, Papendrecht, Sliedrecht en Molenlanden' d.d. 5 september 2022 (hierna ook: **RIVM-2022**) (prod. G.95).

In bijlage B van dit RIVM-rapport is aangegeven welke gewassen zijn bemonsterd.

- 3.7 Ten behoeve van het nader onderzoek zijn de moestuinen in de Gemeenten ingedeeld in negen clusters. Naast de bemonstering van gewassen in deze negen moestuinclusters, zijn er gewassen bemonsterd op een referentielocatie. De referentielocatie betreft moestuincomplexen die zijn gelegen op zo'n 13-20 kilometer van de Inrichting, ten zuidwesten ervan. Deze zijn geselecteerd omdat het locaties betreft zonder duidelijke contaminatiebron van PFAS op korte afstand.³ Op onderstaande kaart, afkomstig uit het RIVM-2022-rapport, is aangegeven waar de diverse clusters, inclusief de referentielocatie is gelegen:

Figuur 1 Ligging van de acht moestuinclusters (A t/m H) in de gemeenten Dordrecht, Papendrecht, Sliedrecht en Molenlanden en van de referentielocatie (R) in de gemeente Hoeksche Waard. In de analyse is moestuincluster B opgesplitst in twee 'deelclusters' (cluster B-P en cluster B-S), waardoor de risicobeoordeling is uitgevoerd voor negen moestuinclusters (zie paragraaf 2.1).

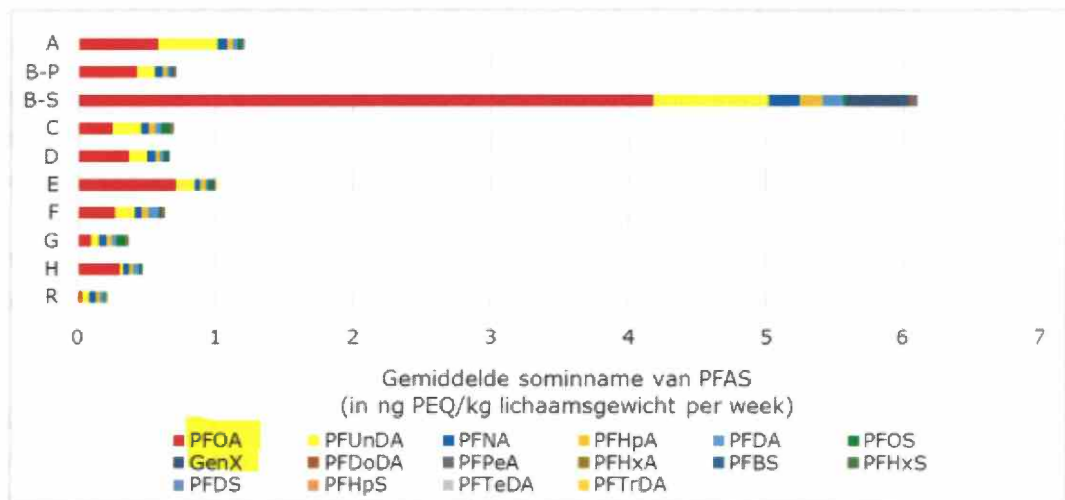
- 3.8 In alle clusters werd de inname van PFAS het meeste bepaald door PFOA – de stof die Chemours/Du Pont (oud) heeft uitgestoten – met een bijdrage van 36% in cluster C

³ RIVM-2022, p. 46.

tot 71% in cluster E. De bijdrage van GenX-stoffen aan de inname was minder dan 5% in alle clusters, behalve in cluster B-S met een bijdrage van 7,5%.

3.9 Onderstaande figuur, opgenomen in RIVM-2022 illustreert het voorgaande helder en duidelijk:

Figuur 4 Bijdrage van de individuele PFAS aan de gemiddelde inname van PFAS per week volgens een laag concentratieniveau van PFAS in de moestuingewassen (zie Tabel 3) voor de negen moestuinclusters A t/m H en de referentielocatie (R). PEQ: PFOA-equivalenten; PFAS: poly- en perfluoralkylstoffen

3.10 Het RIVM concludeert op basis van de resultaten van dit onderzoek dat

“hoe groter de afstand is tussen de moestuinclusters en DuPont/Chemours, hoe lager de inname van PFAS via moestuingewassen. Ook is de inname hoger via moestuingewassen uit clusters die ten noordoosten van het bedrijf liggen dan via gewassen uit clusters die ten zuidwesten van het bedrijf liggen door de heersende zuidwestenwind in Nederland. [...] Vooral PFOA, dat in het verleden door DuPont/Chemours naar de lucht is uitgestoten, droeg bij aan de inname van PFAS [...]”

en verder dat

“[o]p basis van de vergelijking met de inname van PFAS via moestuingewassen uit de referentielocatie, de moestuingewassen uit zeven moestuinclusters die tot 10 kilometer ten noordwesten, noordoosten of oosten van DuPont/Chemours liggen of 2,5 kilometer ten zuidwesten meer zijn gecontamineerd met PFAS dan moestuingewassen uit de referentielocatie. Dit resulteerde in een hogere inname van PFAS [...]. Vooral PFOA werd vaker en in hogere concentraties aangetroffen in de moestuingewassen vergeleken met de gewassen uit de referentielocatie. Dit was ook het geval voor GenX [...]”. (RIVM-2022, resp. p. 45 en 47)

- 3.11 Uiteindelijk adviseert het RIVM op basis van het voorgaande om vanwege de hoge inname van PFAS door moestuinhouders die gewassen eten uit het moestuincluster dat binnen 1 kilometer ten noordoosten van de Inrichting is gelegen (cluster B-S), de gewassen uit dit cluster niet te eten. Er is sprake van een overschrijding van de gezondheidkundige grenswaarde met een factor 4,3. Om die reden kan een negatief gezondheidseffect door het eten van deze gewassen voor dit cluster niet worden uitgesloten.⁴
- 3.12 Voor zes andere moestuinclusters (clusters A, B-P, C, D, E en F) raadt het RIVM aan om het eten van zelf geteelde gewassen af te wisselen met groenten en fruit uit de winkel. In deze clusters - die op zo'n 1-10 kilometer ten noordwesten, noordoosten of oosten van de Inrichting liggen of op zo'n 2,5 kilometer ten zuidwesten - zijn de aangetroffen gehalten aan PFAS hoger dan in de gewassen uit een referentielocatie. Het RIVM komt tot dit advies omdat mensen ook PFAS binnenkrijgen via andere voedselproducten en drinkwater.⁵
- 3.13 Voor de onderhavige procedure is van belang dat het RIVM op basis van de analyse van monsters die genomen zijn van groenten en fruit die worden verbouwd in moestuinen in negen verschillende moestuinclusters en een referentielocatie, heeft geconcludeerd dat door de uitstoot van PFOA en GenX-stoffen naar de lucht door Chemours/Du Pont (oud), deze stoffen op de bodem en in het water terecht zijn gekomen en via de grond en het water zijn opgenomen in moestuingewassen. En voorts, dat hoe groter de afstand is tussen de moestuinen en de Inrichting, hoe lager de inname van PFOA en GenX-stoffen is via moestuingewassen.⁶
- 3.14 Dit komt overeen met de verspreidingsmodellen zoals beschreven achter randnr. 2.89-2.102 van de dagvaarding, waaruit volgt dat de hoogste concentraties aan PFOA worden aangetroffen nabij de Inrichting en afnemen naar mate de afstand tot de inrichting toeneemt. Uit de daar aangehaalde onderzoeken volgt ook, zoals ook het RIVM concludeert in het hier besproken RIVM-onderzoek uit september 2022⁷, dat de verhoogde concentraties PFOA in de grond en het grondwater rond de Inrichting - tot zo'n 15 kilometer daarvan af - vrijwel volledig daarvan afkomstig zijn.⁸

Moestuinpercelen Gemeenten

- 3.15 De Gemeenten hebben als prod. G.91 een overzicht in geding gebracht van de moestuinpercelen waarvan een van de Gemeenten eigenaar is. Als **prod. G.96** worden uittreksels van het kadaster in geding gebracht waarmee het eigendom van de

⁴ RIVM-2022, p. 51.

⁵ Idem.

⁶ RIVM-2022, p. 9 en 45.

⁷ Zie RIVM-2022, p. 9: "De onderzochte moestuinen bevonden zich binnen een straal van 4 kilometer rondom het chemiebedrijf. Door uitstoot van deze twee PFAS [PFOA en Genx (adv.)] naar de lucht door dit bedrijf zijn deze stoffen op de bodem en in het water terecht gekomen." (arc. toegev.).

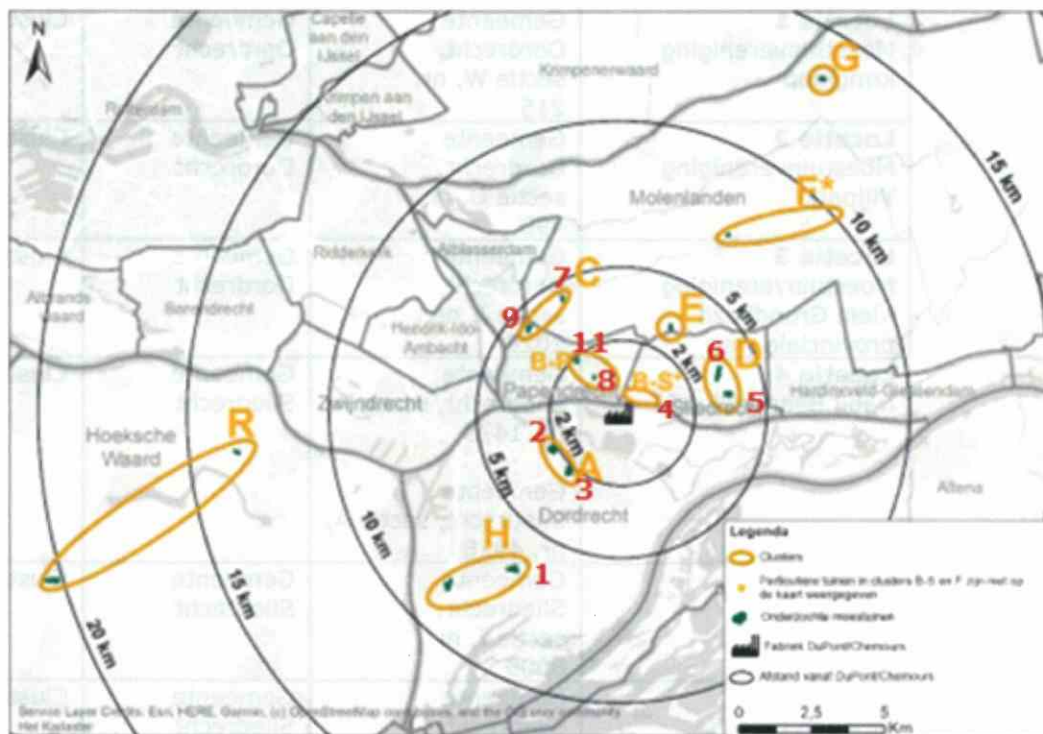
⁸ Expertisecentrum PFAS, De relatie tussen PFOA-emissies en PFOA in grond rond Chemours/Du Pont te Dordrecht, 30 maart 2021, p. 17, 29 (prod. G.36) en Expertisecentrum PFAS, Herkomst PFOA in grond en grondwater Dordrecht en omgeving, 30 maart 2021, p. 12 (prod. G.49).

Gemeenten nader wordt onderbouwd. De volgende in productie G.91 en G.96 opgenomen percelen van de Gemeenten zijn onderzocht in het kader van het hiervoor besproken RIVM onderzoek:

Locatiennaam/nummer prod. G.91	Kadastraal perceel	Eigenaar (peildatum: 1 november 2022)	RIVM Onderzoeks-cluster
Locatie 1 Moestuinvereniging kringloop	Gemeente Dordrecht, sectie W, nr. 215	Gemeente Dordrecht	Cluster H
Locatie 2 Moestuinvereniging Vlijpark	Gemeente Dordrecht, sectie O, nr. 490	Gemeente Dordrecht	Cluster A
Locatie 3 Moestuinvereniging Klein Grondbezit provinciale weg	Gemeente Dordrecht, sectie I, nr. 2029	Gemeente Dordrecht	Cluster A
Locatie 4 Nabij Baanhoek 453	Gemeente Sliedrecht, sectie A, nr. 1476 Gemeente Sliedrecht, sectie A, nr. 4928	Gemeente Sliedrecht	Cluster B-S
Locatie 5 Lijsterweg	Gemeente Sliedrecht, sectie I, nr. 8009	Gemeente Sliedrecht	Cluster D
Locatie 6 Gelegen tussen Parallelweg 7 en 11	Gemeente Sliedrecht, sectie L, nr. 406 Gemeente Sliedrecht, sectie L, nr. 407	Gemeente Sliedrecht	Cluster D
Locatie 7 Tuindersvereniging Oud-Alblas	Gemeente Oud-Alblas, sectie E, nr. 208	Gemeente Molenlanden	Cluster C
Locatie 8 Vereniging Organische tuin Papendrecht	Gemeente Papendrecht, sectie C, nr. 4846	Gemeente Papendrecht	Cluster B-P
Locatie 9 Vereniging DES - locatie Noordhoekse wiel	Gemeente Papendrecht, sectie E, nr. 1259 Gemeente Papendrecht, sectie E, nr. 3549	Gemeente Papendrecht	Cluster C

Locatie 11 Vereniging (DES) - locatie Erica'hof	Gemeente Papendrecht, sectie E, nr. 3630	Gemeente Papendrecht	Cluster B-P
--	---	-------------------------	-------------

- 3.16 Hieronder is de ligging van de bovenstaande percelen, die Gemeentelijk eigendom zijn, ingetekend in de achter randnr. 3.7 opgenomen kaart uit het RIVM-2022.

- 3.17 Uit het voorgaande volgt dat het RIVM voor moestuinlocaties 2, 3, 5, 6, 7, 8, 9 en 11 aanraadt om het eten van zelf geteelde gewassen afkomstig van deze percelen af te wisselen met groenten en fruit uit de winkel. Voor moestuinlocatie 4 wordt zelfs geadviseerd om geheel te stoppen met het eten van gewassen uit de moestuin. Als gevolg van het handelen van Chemours/DuPont (oud) zijn de hiervoor vermelde moestuinlocaties beperkt bruikbaar en is er sprake van een beperking van het eigendomsrecht van de Gemeenten.
- 3.18 Er wordt op het moment door Arcadis nog onderzoek uitgevoerd naar PFAS-gehalten (waaronder: PFOA en GenX-stoffen) in de bodem van de moestuinpercelen en nabij de moestuinpercelen. Daarnaast zijn er in alle moestuinen uit het onderzoek van 5 september 2022 monsters genomen van opgevangen regenwater, grondwater en oppervlaktewater (sloot). Uit dit onderzoek wordt duidelijk wat de aard en ernst van deze verontreinigingen zijn. Zodra de resultaten van dit onderzoek beschikbaar zijn, zullen de Gemeenten het rapport van Arcadis in het geding brengen.

- 3.19 Volledigheidshalve wijzen de Gemeenten erop dat het voorgaande niet zo moet worden gelezen dat de vorderingen van de Gemeenten, voor zover deze betrekking hebben op bodemverontreiniging, zijn beperkt tot de hiervoor vermelde moestuinlocaties. Ook andere percelen van de Gemeenten zijn verontreinigd geraakt door het handelen van Chemours/Du Pont (oud). De Gemeenten zijn hierop achter randnrs. 2.71-2.81 van de dagvaarding ingegaan. Hierop gaan de Gemeenten achter randnr. 3.33 verder in.

Omvang uitstoot PFOA

- 3.20 In de dagvaarding zijn de Gemeenten achter randnr. 2.52 e.v. ingegaan op de omvang van de uitstoot van PFOA van Chemours/Du Pont (oud). De Gemeenten hebben in dat kader verwezen naar het RIVM-rapport 'Risicoschatting emissie PFOA voor omwonenden Locatie: Chemours/Du Pont, Dordrecht, Nederland' uit maart 2016 (prod. G.34) (hierna: '**RIVM-2016**').
- 3.21 Chemours c.s. stellen in de CvA dat zij zich verzetten tegen de conclusies die de Gemeenten aan het RIVM-2016-rapport verbinden. In dat kader wordt door Chemours c.s. verwezen naar een rapport van TAUW van 6 december 2021 (prod. ChDP I.1). In reactie hierop verwijzen de Gemeenten naar de notitie van de Omgevingsdienst Zuid-Holland Zuid (hierna: '**OZHZ**') en het Expertisecentrum PFAS van 3 juni 2022 die als prod. G.93 in geding is gebracht. De Gemeenten maken de stellingen uit deze notitie tot hun eigen stellingen.

Chemours c.s. hebben met een notitie van Tauw d.d. 21 oktober 2022 gereageerd op deze notitie van de Omgevingsdienst Zuid-Holland Zuid en het Expertisecentrum PFAS. De notitie van Tauw is nog niet door Chemours c.s. in geding gebracht, maar is de Gemeenten eind oktober 2022 wel toegezonden. In het tekstblok hieronder wordt op deze notitie gereageerd.

De Gemeenten constateren na overleg met deskundigen dat de notitie van Tauw van 21 oktober 2022 weinig nieuwe argumenten bevat en grotendeels een herhaling is van hetgeen is opgemerkt in het rapport van 6 december 2021. Er zal daarom worden volstaan met een reactie op hoofdlijnen.

De Gemeenten (en OZHZ en het Expertisecentrum PFAS) hebben de stelling ingenomen dat Chemours/Du Pont (oud) de veroorzaker is van de grote hoeveelheid PFOA in de bodem van de omgeving van de Inrichting. In dat kader is erop gewezen dat:

1. Chemours/Du Pont (oud) decennialang grote hoeveelheden PFOA heeft uitgestoten naar de lucht;
2. PFOA uit de lucht neerslaat op de bodem;
3. in de omgeving van de Inrichting PFOA in de bodem wordt aangetroffen, met in algemene zin afnemende concentraties naar mate de afstand tot de Inrichting toeneemt;
4. het PFAS-profiel in de bodem van de omgeving van de Inrichting voornamelijk uit PFOA bestaat, terwijl dit op andere plaatsen in Nederland niet het geval is.

In de notitie van Tauw van 21 oktober 2022 wordt echter de stelling ingenomen dat niet kan worden bewezen dat de PFOA verontreiniging volledig of grotendeels is veroorzaakt door Chemours/Du Pont (oud). Daarbij stelt Tauw:

- dat de heterogeniteit in de concentraties groot is waardoor het verontreinigingspatroon te onduidelijk is;

Reactie Gemeenten:

Heterogeniteit is een normaal verschijnsel bij bodemonderzoek. Het concentratieverloop vanaf de Inrichting is – ondanks geconstateerde concentratieverschillen op korte afstand – onmiskenbaar: PFOA-concentraties in de bodem nemen over een afstand van circa 25 - 50 km ten noordoosten van de inrichting af tot de landelijke achtergrondwaarde. In de andere windrichtingen is deze afstand korter. Dit bevestigt het hiervoor aangehaalde punt 3.

- Tauw: er andere bronnen van PFAS in de bodem bestaan die mede verantwoordelijk kunnen zijn voor de aanwezige verontreiniging. Hieraan is volgens Tauw onvoldoende aandacht besteed.

Reactie Gemeenten:

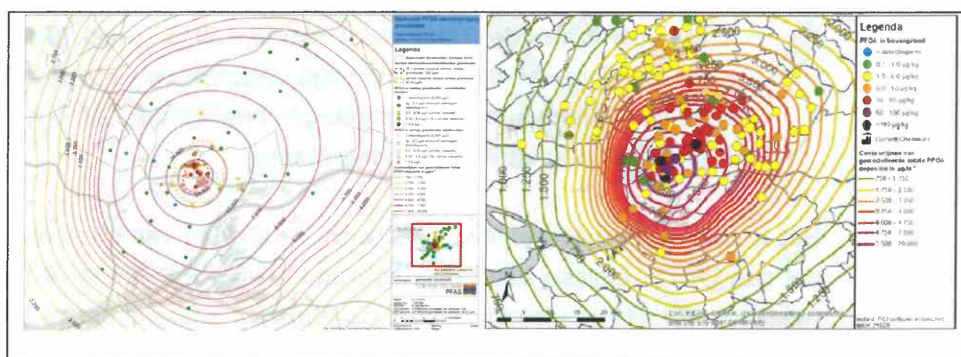
Het is zeer onwaarschijnlijk dat andere bronnen van PFAS een significante bijdrage aan de PFOA verontreiniging in Dordrecht e.o. hebben geleverd. In dat kader wijzen de Gemeenten onder andere op het verspreidingsmodel waarop in de dagvaarding is ingegaan en op het feit dat PFOA de dominante PFAS in de bodemverontreiniging is. Als andere bronnen oorzaak zouden zijn, dan was het aandeel van andere PFAS zoals o.a. PFOS veel groter geweest. Dit bevestigt het hiervoor aangehaalde punt 4.

- Tauw: de modellering van het Expertisecentrum is incorrect. Deze modellering is gebruikt om te bevestigen dat de PFOA verontreiniging in de bodem in Dordrecht e.o. is veroorzaakt door historische PFOA-uitstoot van DuPont/Chemours (oud).

Reactie Gemeenten:

Een model is altijd een vereenvoudigde benadering van de werkelijkheid. Model en werkelijkheid komen dan ook nooit exact overeen. Het model ondersteunt de eerdere conclusie dat de PFOA-verontreiniging in de bodem in Dordrecht e.o. in hoofdzaak is veroorzaakt door PFOA-uitstoot van DuPont/Chemours (oud).

In onderstaande figuren uit de dagvaarding (randnr. 2.89) en prod. G.49 volgt dat er sprake is van een duidelijke overeenkomst tussen het model (isolijnen) en de meetgegevens (gekleurde stippen). Dit bevestigt het hiervoor aangehaalde punt 3 en 4.

- 3.22 Chemours c.s. stellen in de CvA dat de door de Gemeenten in de dagvaarding aangehaalde emissiecijfers incorrect zijn. In dat kader stellen Chemours c.s. dat:
- de door het RIVM bij het opstellen van RIVM-2016 gehanteerde data van de PFOA-vrachten vanuit schoorstenen L12 en L20 worden onderschreven (zie randnr. 8.3.6 van de CvA), maar dat geen PFOA is geëmitteerd uit schoorsteen L42, en;
  - het door het RIVM in RIVM-2016 geformuleerde emissiescenario 2 voor de periode van 1970-1998 niet klopt, omdat uit prod. ChDP.V.1 volgt dat in 1985 2500kg, in 1992 5500 kg en in 1997 5600kg PFOA is geëmitteerd.
- 3.23 De omvang van de door Chemours/Du Pont (oud) geëmitteerde PFOA kan op basis van de gegevens die bij de Gemeenten aanwezig zijn niet *exact* worden berekend. Voor de Inrichting zijn – zoals reeds in de dagvaarding is opgemerkt – slechts voor de periode 1998-2012 PFOA-emissiegegevens beschikbaar. Op basis van de door Chemours c.s. in de CvA aangedragen informatie, kan deze inschatting van de omvang van de PFOA-emissie echter wel worden geconcretiseerd.
- 3.24 De Gemeenten beschikken momenteel over de door het RIVM geformuleerde scenario's voor de PFOA-emissie over de periode tot en met 1997. De scenario's kunnen op basis van de volgende door Chemours c.s. overgelegde gegevens nader worden geconcretiseerd:
- in 1983 is 2234 kg PFOA geëmitteerd (prod. ChDP.V.2 - bijlage 2);
  - in 1985 is 2500 kg PFOA geëmitteerd (prod. ChDP.V.1), en;
  - in 1992 is 5500 kg PFOA geëmitteerd (prod. ChDP.V.1).
- 3.25 Voor de periode vanaf 1998 beschikken de Gemeenten over:
- de emissiedata waarop het RIVM haar RIVM-2016 heeft gebaseerd, waarbij Chemours c.s. hebben opgemerkt dat de door het RIVM meegerekende PFOA-vracht uit schoorsteen L42 niet is geëmitteerd;

- een memo van de OZHZ van 1 oktober 2015 (**prod. G.97**) waarin PFOA-emissiedata van de Inrichting zijn opgenomen voor de periode 1998-2012;
- de door Chemours c.s. overgelegde brief (prod. ChDP.V.1) waaruit volgt dat in 1997 5600 kg PFOA is geëmitteerd.

3.26 Het is voor de Gemeenten onmogelijk om de stelling van Chemours c.s. te controleren dat geen PFOA-emissie heeft plaatsgevonden uit schoorsteen L42. Als wordt meegegaan met hetgeen Chemours c.s. omtrent emissiepunt L42 stellen en de door het RIVM meegerekende PFOA-emissie uit schoorsteen L42 wordt afgetrokken van de door het RIVM gerapporteerde totale jaarlijkse PFOA-emissie vanuit Chemours/Du Pont (oud), zijn de emissiecijfers van het RIVM voor de periode 1998-2008 gelijk aan de emissiecijfers van de OZHZ. De Gemeenten sluiten daarom voor wat betreft de inschatting van de omvang van de PFOA-emissie van 1998 tot en met 2008 aan bij de gegevens uit de memo van de OZHZ van 1 oktober 2015 (prod. G.97). Vanaf 2009 rapporteert de OZHZ andere PFOA-emissiecijfers dan het RIVM. Nu uit de memo van de OZHZ volgt dat de emissiecijfers in haar memo vanaf 2009 afkomstig zijn van Chemours, gaan de Gemeenten er vanuit dat partijen uitgaan van de juistheid van de emissiecijfers uit de memo van de OZHZ.

3.27 Op basis van het voorgaande kan een schatting worden gemaakt van de door Chemours/Du Pont (oud) voor én na 1 februari 1995 geëmitteerde PFOA. Deze schatting hebben de Gemeenten uitgewerkt en zij brengen dit als **prod. G.98** in geding. De schatting van de PFOA-emissie van Chemours/Du Pont (oud) komt op het volgende neer:

Totale PFOA-emissie tot 01-02-1995	65.092 kg
Totale PFOA-emissie vanaf 01-02-1995	29.913 kg
Aandeel PFOA-emissies vanaf 01-02-1995 in totale PFOA-emissie	31%

Ontwikkelingen normenkader 2021/2022

3.28 Chemours c.s. stellen achter randnrs. 7.2.9. e.v. van de dagvaarding dat de Gemeenten miskennen dat de enkele omstandigheid dat het gebruik van of de blootstelling aan een bepaalde hoeveelheid stof – al dan niet met in achtname van een grenswaarde - nadelige effecten teweeg zou kunnen brengen, niet ertoe kan leiden dat van het gebruik van die stof in zijn geheel moet worden afgezien en elke stof schadelijk is bij een overmatige dosering. Als reactie op dit standpunt van Chemours c.s. en in aanvulling op hetgeen de Gemeenten hierover reeds hebben opgemerkt in de dagvaarding, achter randnrs 2.49, 2.50 en paragraaf E.7 (randnrs. 2.121 e.v.) e.v., merken de Gemeenten in dit kader het volgende op.

- 3.29 Zoals in de dagvaarding is opgemerkt heeft de Europese Voedselveiligheidsautoriteit (EFSA) op 17 september 2020 een Wetenschappelijke opinie over PFAS in voedsel gepubliceerd waarin een nieuwe verlaagde gezondheidkundige grenswaarde 'tolerable weekly intake' (TWI) voor de som van de volgende PFAS parameters PFOA/PFNA/PFOS/PFHxS (EFSA-4 PFAS) is voorgesteld.⁹ Zoals beschreven achter randnr. 2.49 van de dagvaarding heeft het Ministerie van I&W bij brief van 18 januari 2021 kenbaar gemaakt dat het RIVM de door EFSA voorgestelde gezondheidkundige grenswaarde (EFSA GGW) gaat gebruiken als startpunt voor verdere berekeningen van geactualiseerde normen voor bodem en drinkwater. Hierdoor bestond de mogelijkheid dat het normenkader voor PFOA en GenX-stoffen zou worden bijgesteld.
- 3.30 Het RIVM heeft met inachtneming van de lagere gezondheidkundige grenswaarde de humane risicogrenzen voor PFAS opnieuw berekend. De uitkomsten van die berekening zijn bekend geworden in juli 2021.¹⁰ Vervolgens heeft het RIVM een impact assessment uitgevoerd. Dit was onder meer bedoeld om te bezien of de berekende risicogrenswaarden ook in de praktijk als interventiewaarden zouden kunnen worden gebruikt. De resultaten van het impact assessment zijn in april 2022 gepubliceerd.¹¹ Bij brief van 2 mei 2022 aan de Tweede Kamer heeft de staatssecretaris van IenW bekend gemaakt dat de INEV's voor PFAS worden aangepast.¹² De aanpassing van de INEV's voor PFOA en GenX-stoffen heeft geleid tot een aanzienlijke aanscherping.
- 3.31 De INEV voor PFOA in grond is aangepast van $1.100 \mu\text{g}/\text{kg ds}$ naar $60 \mu\text{g}/\text{kg ds}$. Voor grondwater is de INEV inclusief consumptie van grondwater aangepast van 390 ng/l ($0,39 \mu\text{g/l}$) naar 20 ng/l ($0,02 \mu\text{g/l}$). De INEV voor grondwater exclusief consumptie is aangepast van $1,7 \times 10^5 \text{ ng/l}$ ($170 \mu\text{g/l}$) naar $8,6 \times 10^3 \text{ ng/l}$ ($8,6 \mu\text{g/l}$).
- 3.32 De INEV voor GenX-stoffen in grond is aangepast van $97 \mu\text{g}/\text{kg ds}$ naar $57 \mu\text{g}/\text{kg ds}$. Voor grondwater is de INEV inclusief consumptie van grondwater aangepast van 660 ng/l ($0,66 \mu\text{g/l}$) naar 330 ng/l ($0,33 \mu\text{g/l}$). De INEV voor grondwater exclusief consumptie is aangepast van $1,4 \times 10^5$ ($140 \mu\text{g/l}$) naar $6,0 \times 10^4 \text{ ng/l}$ ($60 \mu\text{g/l}$).

Zie RIVM, Impact Assessment Interventiewaarden PFAS grond en grondwater, 23 maart 2022, p. 4-5 (**prod. G.99**).

⁹ EFSA, Scientific opinion, Risk to human health related to the presence of perfluoroalkyl substances in food, 17 september 2020, te raadplegen via: https://www.efsa.europa.eu/sites/default/files/scientific_output/efsa_6223.pdf.

¹⁰ Zie RIVM, Risicogrenzen ten behoeve van de vaststelling van Interventiewaarden voor PFOS, PFOA en GenX. Versie 1.1, gepubliceerd op 20 juli 2021, te raadplegen via <https://www.rivm.nl/documenten/risicogrenzen-ten-behoeve-van-vaststelling-van-interventiewaarden-voor-pfos-pfoa-en-0>.

¹¹ Zie RIVM, Impact Assessment Interventiewaarden PFAS grond en grondwater, gepubliceerd 13 april 2022, te raadplegen via <https://www.rivm.nl/documenten/impact-assessment-interventiewaarden-pfas-grond-en-grondwater>.

¹² Kamerbrief Staatssecretaris Heijnen (ministerie van I&W) van 2 mei 2022, te raadplegen via: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2022/05/02/verzamelbrief-bodem-en-ondergrond>.

In onderstaande tabellen zijn de INEV's voor grond en grondwater uit 2020 en de huidige INEV's naast elkaar gezet.

PFAS-verbinding	INEV 2020 grond (µg/kg ds)	INEV 2022 grond (µg/kg ds)
PFOA	1.100	60
GenX	97	57

PFAS-verbinding	INEV 2020 grondwater incl. consumptie (µg/l)	INEV 2020 grondwater excl. consumptie (µg/l)	INEV 2022 grondwater incl. consumptie (µg/l)	INEV 2022 grondwater excl. consumptie (µg/l)
PFOA	0,39	170	0,02	8,6
GenX	0,66	140	0,33	60

- 3.33 Het voorgaande betekent dat er veel eerder dan aanvankelijk gedacht, sprake is van een ernstige bodemverontreiniging met PFOA en GenX-stoffen. In onderdelen D.2 en D.3 van de dagvaarding hebben de Gemeenten de resultaten beschreven van een aantal in opdracht van de Gemeenten uitgevoerde bodemonderzoeken. Aangegeven is welke gehalten aan PFOA en GenX-stoffen zijn aangetroffen in de grond en het grondwater. Uitgaande van de huidige INEV's moet worden geconstateerd dat in de Gemeenten PFOA verontreinigingen aanwezig zijn in de grond boven de interventiewaarden; ook in de percelen die eigendom zijn van de Gemeenten. Ook in het onderzochte grondwater zijn PFOA gehalten boven de interventiewaarden (inclusief het beschermingsniveau voor het gebruik van grondwater als drinkwater) aangetroffen.
- 3.34 Op 19 oktober 2022 heeft het RIVM een onderzoek gepubliceerd waaruit blijkt dat concentraties PFAS – gelet op de nieuwe Europese Drinkwaterrichtlijn¹³ en met inachtneming van de gezondheidkundige grenswaarde van EFSA - in drinkwater uit rivierwater in delen van Nederland omlaag moeten. Blijkens dit onderzoek liggen de hoogste concentraties PFAS-stoffen in drinkwater momenteel in West-Nederland, waar drinkwater vooral van rivierwater wordt gemaakt. Hoewel het RIVM concludeert dat Nederland op basis van de momenteel beschikbare gegevens voldoet aan de eisen van de Europese Drinkwaterrichtlijn, concludeert het RIVM ook dat de totale wekelijkse inname van de vier PFAS (PFOA, PFOS, PFNA, PFHxS) via voedsel én drinkwater samen in Nederland hoger is dan de door EFSA afgeleide gezondheidkundige grenswaarde.¹⁴ Vanwege de door EFSA in 2020 gepubliceerde wetenschappelijke kennis over risico's

¹³ Richtlijn (EU) 2020/2184, betreffende de kwaliteit van voor menselijke consumptie bestemd water.

¹⁴ RIVM, 'PFAS in Nederlands drinkwater vergeleken met de nieuwe Europese Drinkwaterrichtlijn en relatie met gezondheidkundige grenswaarde van EFSA', 19 oktober 2022, p.39., te raadplegen via: https://www.rivm.nl/publicaties/pfas-in-nederlands-drinkwater-vergeleken-met-nieuwe-europese-drinkwaterrichtlijn#abstract_en.

van PFAS-stoffen voor de mens, adviseert het RIVM de concentraties van de vier PFAS te verlagen.¹⁵

- 3.35 Aldus volgt uit recent onderzoek dat er een noodzakelijkheid bestaat de blootstelling aan PFAS, waaronder PFOA, te beperken. Dat is voor deze procedure uiteraard van belang. Immers, de Gemeenten zijn eigenaar van percelen grond die voor allerlei doeleinden worden gebruikt en ten gevolge waarvan een blootstelling aan deze stoffen kan plaatsvinden. Een in deze procedure veel besproken gebruik is het gebruik van deze percelen als moestuin, maar ook andere gebruiken doen zich voor, waaronder het ontwikkelen van een perceel in gemeentelijk eigendom tot bouwlocatie, in welk kader er wordt gegraven in met PFOA verontreinigde grond.
- 3.36 Hierna zal worden ingegaan op hetgeen Chemours c.s. ter zake van juridische grondslagen van de vordering van de Gemeenten aanvoeren. Eerst zal daarbij worden ingegaan op de doorkruisingsleer, vervolgens op de toerekening van kennis en op de grondslag van de vordering van de Gemeenten. Daarna zal in worden gegaan op de vraag of een vergunning vrijwaart van aansprakelijkheid. Tot slot zal nog een korte opmerking worden gemaakt over de aard en omvang van de door de Gemeenten geleden en nog te lijden schade, en wordt afgesloten met een conclusie.

IV. Doorkruising. Geen misbruik civiele route

4 Doorkruisingsleer

- 4.1 In het Vonnis heeft uw rechtbank in rechtsoverweging 5.30 de Gemeenten verzocht om in de conclusie van repliek zo concreet mogelijk te onderbouwen wanneer welke relevante informatie door welke gedaagde volgens de Gemeenten is achtergehouden dan wel verzwegen, waarom dit een beroep op de doorkruisingsleer in de weg staat en welke andere concrete consequenties aan het gestelde achterhouden/verzwijgen van informatie moet worden verbonden.
- 4.2 Hierna wordt eerst ingegaan op de doorkruisingsleer. Achter randnrs. 6.1-6.8 zal worden ingegaan op de kennis die bij DuPont VS en daarmee Chemours/Du Pont (oud) (zie in dat kader randnrs. 5.1-5.8) aanwezig was over de risico's die zijn verbonden aan gebruik van PFOA en GenX-stoffen. Op het achterhouden van deze kennis en de consequenties die daaraan moeten worden verbonden, wordt achter randnr. 7.1 e.v. ingegaan.

¹⁵ RIVM, 'PFAS in Nederlands drinkwater vergeleken met de nieuwe Europese Drinkwaterrichtlijn en relatie met gezondheidkundige grenswaarde van EFSA', 19 oktober 2022, p.5, 39., te raadplegen via: https://www.rivm.nl/publicaties/pfas-in-nederlands-drinkwater-vergeleken-met-nieuwe-europese-drinkwaterrichtlijn#abstract_en.

Kader doorkruisingsleer

- 4.3 De doorkruisingsleer stelt grenzen aan het gebruik van het privaatrecht door publiekrechtelijke rechtspersonen. Het gaat daarbij om de vraag:
- “of de overheid, in geval haar bij een publiekrechtelijke regeling ter behartiging van zekere belangen bepaalde bevoegdheden zijn toegekend, die belangen ook mag behartigen door gebruik te maken van haar in beginsel krachtens het privaatrecht toekomstige bevoegdheden, zoals aan het eigendomsrecht ontleende bevoegdheden [...] of de bevoegdheid een vordering op grond van een jegens haar gepleegde onrechtmatige daad bij de burgerlijke rechter in te stellen”.¹⁶
- 4.4 Het gebruik van het privaatrecht is voor een publiekrechtelijke rechtspersoon toegestaan, tenzij (a) de met het privaatrecht te behartigen belangen reeds in een publiekrechtelijke regeling afdoende zijn gewaarborgd,¹⁷ of (b) de publiekrechtelijke regeling zich verzet tegen de behartiging van andere belangen dan de belangen die door die regeling worden beschermd. In die twee situaties is de publiekrechtelijke regeling exclusief en staat zij de behartiging van belangen door middel van het privaatrecht niet toe.¹⁸ In alle andere situaties kan een beroep op de doorkruisingsleer niet slagen.
- 4.5 Hoewel de Gemeenten publiekrechtelijke rechtspersonen zijn en publiekrechtelijke bevoegdheden en taken hebben, komen de Gemeenten in deze procedure voor hun *eigen* belangen op. In deze procedure is dan ook geen sprake van een ongeoorloofde doorkruising. Dit wordt hieronder nader toegelicht.
- 4.6 Overigens is, anders dan lijkt te volgen uit rov. 5.30 van het Vonnis, voor de vraag of de doorkruisingsleer in de weg staat aan de vorderingen van de Gemeenten naar de mening van de Gemeenten niet van belang of Chemours/Du Pont (oud) de Gemeenten en/of het bevoegd gezag wel of niet voldoende hebben gewezen op de gevaren en risico's van de emissie naar de lucht van PFOA. Het niet of pas later voldoende wijzen op de gevaren en risico's van PFOA is primair van belang in het kader van de vraag of een vergunning van aansprakelijkheid vrijwaart. Voor het beroep van Chemours c.s. op de doorkruisingsleer is echter het hiervoor (randnr. 4.3-4.4) geschetste kader van belang.

¹⁶ Hoge Raad 26 januari 1990, ECLI:NL:HR:1990:AC0965, rov. 3.2.

¹⁷ PHR 19 mei 2000, ECLI:NL:PHR:2000:AA5860, rov. 3.25.1 (Gemeente 's-Gravenhage/Staat, Haagse bagger) en Hoge Raad 5 juni 2009, ECLI:NL:HR:2009:BH7845, rov. 3.4.1 (Gemeente Amsterdam/Geschiere).

¹⁸ Hoge Raad 14 april 2006, ECLI:NL:HR:2006:AU8946, rov. 3.3-3.7.2 en Hoge Raad 26 januari 1990, ECLI:NL:HR:1990:AC0965, rov. 3.2.

Beroep Chemours c.s. op doorkruisingsleer. Algemeen

- 4.7 Een van de argumenten van Chemours c.s om te betogen dat de vorderingen van de Gemeenten moeten worden afgewezen, althans dat de Gemeenten niet-ontvankelijk zijn in hun vorderingen, is dat de Gemeenten in strijd zouden handelen met de doorkruisingsleer. Zo stellen Chemours c.s., achter randnrs. 1.3 en 6.4 e.v. van de CvA, dat er ten aanzien van de vorderingen van de Gemeenten – die primair gebaseerd zijn op de stelling dat het handelen van Chemours/Du Pont (oud) heeft geleid tot een aantasting van de hen toebehorende eigendommen en de Gemeenten vanwege het handelen van Chemours/Du Pont (oud) kosten hebben moeten maken en maken die vermeden hadden kunnen worden als Chemours/Du Pont (oud) anders had gehandeld dan het heeft gedaan – sprake is van onaanvaardbare doorkruising van het publiekrecht.
- 4.8 In reactie op dit standpunt van Chemours c.s. en in aanvulling op hetgeen de Gemeenten hierover achter randnrs. 5.7 e.v. van de dagvaarding hebben opgemerkt, merken de Gemeenten op dat de belangen waarvoor de Gemeenten in de onderhavige procedure opkomen niet op gelijke wijze via het bestuursrecht kunnen worden behartigd. Er is geen publiekrechtelijke regeling die erop ziet om de Gemeenten een schadevergoeding toe te kennen voor de geleden schade als gevolg van de aantasting van eigendommen en er is ook geen publiekrechtelijke regeling die in een grondslag voorziet om de kosten te verhalen die de Gemeenten vanwege het handelen van Chemours/Du Pont (oud) maken en hebben moeten maken en die vermeden hadden kunnen worden als Chemours/Du Pont (oud) anders had gehandeld dan is gedaan.
- 4.9 Er is bovendien geen publiekrechtelijke regeling die het verhaal van de schade waarvoor de Gemeenten deze procedure zijn gestart uitsluit. De schade van de Gemeenten die als gevolg van het handelen van Chemours/Du Pont (oud) is ontstaan, kan daarom via het privaatrecht worden verhaald. Dit volgt ook uit de navolgende arresten waarin de vraag aan de orde is of de doorkruisingsleer in de weg staat aan privaatrechtelijk kostenverhaal: *Helikopterongeval*¹⁹, *Coevorden/Gasfabriek*²⁰, *Waterschapverkiezingsfraude*²¹, *Achmea/Staat*²² en het *Zuidpool*-arrest²³. Ook in een recent arrest heeft de Hoge Raad bevestigd dat kostenverhaal door de overheid op grond van onrechtmatige daad mogelijk is als de wet kostenverhaal niet uitsluit en geen sprake is van een onaanvaardbare doorkruising van een publieke regeling:

“De overheid kan voor de kosten die zij maakt bij de uitvoering van haar publieke taak verhaal nemen op privaatrechtelijke grondslag, zoals onrechtmatige daad of ongerechtvaardigde verrijking, ook als de uitvoering van die taak geheel of ten dele publiekrechtelijk is geregeld. Dat is anders als de wet verhaal op die grondslag uitsluit dan wel de publiekrechtelijke regeling

¹⁹ Hoge Raad 24 juni 2016, ECLI:NL:HR:2016:1278, rov. 3.3.2 e.v.

²⁰ Hoge Raad 15 januari 1999, ECLI:NL:HR: 1999:ZC2822.

²¹ Hoge Raad 25 maart 2011, ECLI:NL:HR:2011:BP2310, rov. 3.6.3 e.v.

²² Hoge Raad 12 december 2014, ECLI:NL:HR:2014:3594, rov. 3.4.2.

²³ Hoge Raad 26 mei 1978, ECLI:NL:HR:1978:AC6270.

door verhaal op die grondslag onaanvaardbaar zou worden doorkruist. Als blijktens de publiekrechtelijke regeling verhaal van kosten langs publiekrechtelijke weg is uitgesloten, vormt dat een belangrijke aanwijzing dat verhaal van kosten ook op privaatrechtelijke grondslag niet mogelijk is. Bij beantwoording van de vraag of blijktens de publiekrechtelijke regeling verhaal van kosten langs publiekrechtelijke weg is uitgesloten, dient onder meer te worden gelet op de inhoud en strekking van die regeling, mede in verband met de aard van de aan de orde zijnde publieke taak en de aard van de kosten.”

(HR 15 mei 2020, ECLI:NL:HR:2020:890, r.o. 3.2.1)

Verontreinigde percelen

- 4.10 Met betrekking tot de door Chemours c.s. opgeworpen doorkruisingskwestie ten aanzien van de door Chemours/Du Pont (oud) verontreinigde percelen van de Gemeenten, wijzen de Gemeenten erop dat door het handelen van Chemours/Du Pont (oud) percelen die eigendom zijn van de Gemeenten verontreinigd zijn geraakt wat heeft geresulteerd in gebruiksbepalingen voor deze percelen (zie randnrs. 3.15-3.17). De Gemeenten zijn hierdoor in hun eigendomsbelangen geraakt, hetgeen een schending oplevert van het in art. 5.1 BW bepaalde.
- 4.11 De eigendomsbelangen van de Gemeenten zijn niet reeds in een publiekrechtelijke regeling afdoende gewaarborgd. Milieurechtelijke wet- en regelgeving, waaronder art. 13, 42 of 75 Wet bodembescherming of art. 7 Besluit bodemkwaliteit, ziet op het beschermen van het milieu en niet op het beschermen van de eigendomsbelangen van de Gemeenten.²⁴ Bovendien verzet de Wet bodembescherming zich niet tegen privaatrechtelijk kostenverhaal door de Gemeenten (zie: HR 9 januari 2015, ECLI:NL:HR:2015:37, r.o. 4.2.2) en kunnen de Gemeenten als eigenaar van de verontreinigde grond privaatrechtelijke bevoegdheden inzetten.²⁵
- 4.12 Ook is hier relevant dat indien de Gemeenten gebruik zouden maken van de hen op grond van de Wet bodembescherming (Wbb) en/of het Besluit bodemkwaliteit toekomstige bevoegdheden en zou worden overgegaan tot publiekrechtelijk handhavend optreden tegen Chemours c.s., het niet aannemelijk is dat een dergelijke wijze van handelen leidt tot een volledige verwijdering van de door Chemours/Du Pont (oud) veroorzaakte verontreiniging dan wel een vergoeding van de waardevermindering die vanwege de aanwezigheid van verontreiniging is ontstaan. Zo kan art. 43 lid 3 Wbb alleen worden ingezet als sprake is van een 'noodzaak tot spoedige sanering' als bedoeld in de Wbb en is het doel van een dergelijke sanering niet de volledige sanering van het verontreinigde perceel, maar het wegnemen van het spoedeisende karakter van de verontreiniging, bijvoorbeeld door pompen te plaatsen

²⁴ Kamerstukken II 2003/2004, 29 462, nr. 3, p. 2.

²⁵ Hoge Raad 26 januari 1990, ECLI:NL:HR:1990:AC0965, rov. 3.2. e.v. HR 15 mei 2020, ECLI:NL:HR:2020:890, rov. 3.2.1.

waardoor de verspreiding van de verontreiniging wordt beperkt. Voor art. 13 Wbb geldt hetzelfde. Deze bepaling is, voor zover dat *redelijkerwijs* kan worden geveegd, gericht op het *zoveel als mogelijk* ongedaan maken van de veroorzaakte verontreiniging. Art. 13 Wbb leidt derhalve in de praktijk niet tot een volledige verwijdering van de veroorzaakte verontreiniging. Ook ziet een eventueel handhavend optreden dat is gebaseerd op deze bepaling niet op de bescherming van de (economische) vermogensbelangen van de Gemeenten. Kortom, van een ongeoorloofde doorkruising van het publiekrecht is geen sprake.

- 4.13 Volledigheidshalve merken de Gemeenten nog op dat het Tijdelijk handelingskader PFAS²⁶ niet relevant is voor de vraag of kostenverhaal via het privaatrecht mogelijk is. Het Tijdelijk handelingskader PFAS is niet gericht op bescherming van de eigendomsbelangen van de Gemeenten, maar op het vanuit milieuhygiënisch oogpunt verantwoord omgaan met PFAS-houdende grond en baggerspecie. Het handelingskader geeft invulling aan milieurechtelijke zorgplichten, waarbij de Gemeenten opmerken dat uitgaande van dit kader, een handhavingsactie niet is gericht op het volledig verwijderen van verontreiniging, laat staan een vergoeding van economisch verlies vanwege de aanwezigheid van PFOA- en GenX-verontreiniging.

Onderzoeken

- 4.14 Ook ter zake van het kostenverhaal van de door de Gemeenten gedane onderzoeken is geen sprake van een oneigenlijke doorkruising. De Gemeenten zijn – gezien de publieke rol die zij uitoefenen en uit hoofde van de algemene zorgplicht – genooddaakt om onderzoek te laten doen naar de gevolgen van het handelen van Chemours/Du Pont (oud). Deze kosten zijn gemaakt vanwege het handelen van Chemours/Du Pont (oud) en vallen buiten de gebruikelijke uitoefening van de publieke taak van de Gemeenten. De Gemeenten lijden schade doordat de financiële middelen die zijn ingezet voor het laten doen van onderzoek, niet gebruikt kunnen worden voor de reguliere taken van de Gemeenten zoals bijvoorbeeld jeugdzorg. Deze gemaakte kosten moeten worden aangemerkt als verhaalbare schade (vergelijk: HR 24 juni 2016, ECLI:NL:HR:2016:1278, r.o. 3.6.1-3.6.2; HR 19 december 1975, ECLI:NL:PHR:1975:AC5664, NJ 1976, 280; HR 15 mei 2020, ECLI:NL:HR:2020:890, r.o. 3.2.1). De bekostiging van de gedane onderzoeken is niet in een publiekrechtelijke regeling geregeld en er is geen publiekrechtelijke regeling die zich verzet tegen het verhaal van de kosten via het privaatrecht. Van een ongeoorloofde doorkruising van het publiekrecht is geen sprake.

---

²⁶ Achter randnr. 2.110 e.v. van de dagvaarding zijn de Gemeenten ingegaan op het Tijdelijk Handelingskader PFAS. Op 13 december 2021 is het Tijdelijk handelingskader voor hergebruik van PFAS-houdende grond en baggerspecie geactualiseerd. Zie: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2021/12/13/2021335279-1-geactualiseerde-versie-handelingskader-pfas>.

Ambtenarenkosten

- 4.15 Het voorgaande geldt ook voor zover ambtenaren daadwerkelijk zijn ingezet vanwege de door Chemours/Du Pont (oud) veroorzaakte emissie naar de lucht van PFOA en GenX-stoffen en de depositie ervan binnen de Gemeenten. Er is geen regeling die het verhaal van deze kosten door Gemeenten uitsluit of uitputtend regelt. Verhaal van deze kosten is derhalve mogelijk, uiteraard indien daartoe een wettelijke grondslag kan worden aangewezen, hetgeen naar het oordeel van de Gemeenten het geval is. Zie hierna, achter randnr. 7.1 e.v.

V. Kennis en toerekening van kennis

5 Toerekening van kennis DuPont VS aan Chemours/Du Pont (oud)

PFOA

- 5.1 Achter randnr. 3.66 van de dagvaarding is toegelicht dat tussen DuPont VS en Chemours/Du Pont (oud) informatie is uitgewisseld over de aard en risico's van PFOA én dat Chemours/Du Pont (oud) van deze informatie op de hoogte was. Ter zake hiervan wijzen de Gemeenten nog op het volgende.
- 5.2 Chemours/Du Pont (oud) was en is geen lokaal zelfstandig opererend bedrijf, maar is onderdeel van een groot multinationaal concern waarbinnen kennis wordt uitgewisseld. Dat sprake is van een nauwe samenwerking én hiërarchische concernstructuur van Chemours/Du Pont (oud) en DuPont VS wordt bevestigd door:
- de vennootschapsrechtelijke structuur van Chemours c.s. zoals beschreven op pag. 29 van de conclusie van antwoord;
  - de door Chemours/Du Pont (oud) en DuPont VS gehanteerde matrixstructuur waarin kennis en ervaring van verschillende afdelingen niet beperkt blijft tot de lokale vestiging, maar ook wordt gedeeld met vestigingen in andere landen en met het hoofdkantoor (zie: randnr. 3.81 van de dagvaarding);
  - de vennootschapsrechtelijke betrokkenheid van DuPont VS en later Chemours VS bij de activiteiten van Chemours/Du Pont (oud), waaronder de vele Amerikaanse bestuurders van Du Pont (oud) (zie: randnr. 3.82-3.88 van de dagvaarding), en;
  - de uitwisseling van data over de risico's van PFOA tussen Chemours/Du Pont (oud) en DuPont VS (zoals onderschreven door Chemours c.s. achter randnr. 7.4.5 van de conclusie van antwoord).
- 5.3 Ook de door Chemours c.s. in geding gebrachte producties bevestigen de nauwe samenwerking én hiërarchische concernstructuur van DuPont VS en Chemours/Du Pont (oud):

- als prod. ChDP.V.2 - bijlage 2 hebben Chemours c.s. een memo in geding gebracht van 24 mei 1984 van R. de Goeij aan M.E. Mayberry. Beiden zijn op dat moment werkzaam bij de *petrochemicals department* van Chemours/Du Pont (oud). De memo heeft als referentie en introductie:

Ref.: Letter "C-8 air and wateremissions at Dordrecht and Shimizu"
from D.P. Gleason to J.W. Raines, dated 22 November 1983.

INTRODUCTION

As required by reference letter, this report summarizes the result of a massbalance study and a dispersion study.
The massbalance data reflect the average 1983 situation, based on the 1983 Cost Report.
The dispersion study has been performed by ESD.

(prod. ChDP.V.2 - bijlage 2)

In de memo van 24 mei 1984 van Chemours/Du Pont (oud) wordt ingegaan op de PFOA-massabalans in de Inrichting. Uit de introductie en referentie van de memo volgt dat de PFOA-massabalans is onderzocht naar aanleiding van een brief van D.P. Gleason van – zo begrijpen de Gemeenten – DuPont VS²⁷ over de PFOA lucht- en wateremissies in Dordrecht én Shimizu (Japan) waar het Du Pont-concern (nu: Chemours-concern) een vestiging heeft. Vanuit DuPont VS wordt – als hoofdvestiging van het Du Pont-concern – actief informatie ingewonnen over de PFOA-massabalans in Dordrecht (en overigens ook Shimizu, Japan);

- achter de memo van Chemours/Du Pont (oud) is in prod. ChDP.V.2 - bijlage 2 - een memo van Du Pont (VS) van 25 april 1984 opgenomen die is gericht aan R. de Goeij (Chemours/Du Pont (oud)):

²⁷ De memo van 24 mei 1984 is in kopie aan D.P. Gleason gestuurd, waarbij staat vermeld "W.W." hetgeen – zo de Gemeenten het begrijpen – staat voor Wilmington Works; de hoofdvestiging van het Du Pont-concern in Delaware en de plaats waar DuPont VS haar activiteiten met PFOA heeft verricht.

EN-1027 REV. 7-70

E. I. DU PONT DE NEMOURS & COMPANY
INCORPORATED
WILMINGTON, DELAWARE 19898

CC: H. G. Drinkwater - DISA - Geneva
P. D. Chaigneau - Petchem - Dordrecht
M. E. Mayberry - Petchem - Dordrecht
E. N. Helmers - ESD - L-1352
I. C. 13 - AQ&HE

ENGINEERING DEPARTMENT

April 25, 1984

R. DE GOEIJ
PETROCHEMICALS DEPARTMENT
DORDRECHT

PETROCHEMICALS - DORDRECHT
AIR QUALITY
C-8 DISPERSION CALCULATIONS

Your December 28, 1983 telex to me is a request for C-8 dispersion calculations. Basic data are summarized in Table 1, and results are summarized in Table 2.

To meet the 8-hour concentration goal of $5 \mu\text{g}/\text{m}^3$, a stack height of 35 m is needed for C-8 emission rate of 0.4 kg/hr, and a stack height of 45 m is needed for C-8 emission rate of 0.7 kg/hr. Both heights are above grade.

Maximum 8-hour C-8 concentrations are $21 \mu\text{g}/\text{m}^3$ and $37 \mu\text{g}/\text{m}^3$ with a 17 m stack height and C-8 emission rates of 0.4 kg/hr and 0.7 kg/hr. I used EPA's PMAX model for dispersion calculations.

ENGINEERING SERVICE DIVISION
Air Quality & Hazards Engineering

Prod. ChDP.V.2 (arc. toev.)

Uit deze memo volgt dat vanuit Chemours/Du Pont (oud) een telex is verzonden aan DuPont VS met het verzoek om een PFOA-verspreidingsberekening (*C-8 dispersion calculations*) uit te voeren met data van de Inrichting;

- als prod. ChDP.VII.4 is door Chemours c.s. een memo van 29 februari 1988 van DuPont VS aan onder andere Chemours/Du Pont (oud) in geding gebracht, waarin wordt ingegaan op een tweejarig onderzoek van 3M (de producent van PFOA) naar de gevaren van PFOA;

2-49 REV. 3/81

E. I. DU PONT DE NEMOURS & COMPANY
 INCORPORATED

WILMINGTON, DELAWARE 19898

POLYMER PRODUCTS DEPARTMENT

CC: See Distribution List, page 3

*TO: Mike Kaplan
Husshel
For your file
from Howard
Smith
8/12/88*

February 29, 1968

TO: R. D. LANYON, WASHINGTON WORKS
 R. J. ZIPFEL, WASHINGTON WORKS
 A. E. MORRIS, CHAMBERS WORKS
 W. H. MARTIN, WILMINGTON
 K. J. HUISMAN, DORDRECHT
 J. P. BOLLMEIER, EXP. STA.
 T. W. OLCOTT, FAYETTEVILLE
 R. W. MICHAUD, TEXTILE FIBERS
 K. D. DASTUR, CHEMICALS & PIGMENTS

FROM: H. A. SMITH

H.A. Smith
 AMMONIUM PERFLUOROCTANOATE (C-8) CAS #3825-26-1
 HAZARD DETERMINATION AND AEL REVIEW

The results of a two-year rat feeding study conducted by 3M have been received and carefully reviewed. After our review of the new 3M information, a Hazard Determination and an AEL Review were completed. Following are conclusions of the reviews and actions you must take:

(prod. ChDP.VII.4) (arc. toegev.)

5.4 Maar ook in andere stukken die in deze procedure in geding zijn gebracht, wordt de nauwe samenwerking én hiërarchische concernstructuur van Chemours/Du Pont (oud) en DuPont VS bevestigd:

- bij de stukken van de vergunningaanvraag van Chemours/Du Pont (oud) die heeft geleid tot de Hinderwetvergunning van 2 juli 1968 (prod. G.3) hoort een afschrift van de notulen van een vergadering van Chemours/Du Pont (oud) met het bevoegd gezag van 22 september 1965. Tijdens deze bespreking heeft Chemours/Du Pont (oud) gewezen op de ervaringen van DuPont VS met het afvoeren van gassen die vrijkomen bij de activiteiten van Du Pont (oud). Ook in de jaren '60 van de vorige eeuw vond derhalve vergaande afstemming plaats tussen Du Pont (oud) en DuPont VS:

Du Pont de Nemours heeft in de U.S. sedert 1947 ervaring met de afvoer van deze gassen bij een fabriek met o.a. 2000 personeelsleden op een afstand van 15 km. van een middelgrote stad. Dr. Clayton heeft hier farmacologische onderzoeken verricht en is bereid deze nader in Dordrecht toe te lichten. In verband met deze ervaringen is voor Dordrecht een schoorsteen ontworpen, berekend voor een afvoer van 3/pound/uur (dus drievoudige) waardoor een hoogte van 64,80 meter nodig is. Zowel Dr. Kosde als Dr. Groen zijn zeer kritisch t.e.v. de gegevens van Dr. Clayton waaraan toxicologische feiten niet te ontleen zijn. Hun standpunt is, geen afvoer van deze giftige gassen via een schoorsteen, doch vernijting, hoe dan ook. De nabijgelegen stadsuitbreiding stelt hogere eisen aan de luchtzuiverheid dan de industrie (genoemd werd 1% van de M.A.C waarde), zodat ongesuiverde afvoer via een schoorsteen ontsluitbaar is. Ir. Busschmann onderschrijft deze opvatting, onderkent echter de technische moeilijkheden en verwacht ook bij neutralisatie of verbranding nog enige resten.

Prod. G.3, p. 9 (arc. toegev.).

- 5.5 Illustratief is de achter randnr. 3.85 van de dagvaarding aangehaalde passage uit het *Annual Report 2008* van Du Pont (oud), waarin onder andere staat:

Du Pont de Nemours (Nederland) B.V. ('the Company') has a plant in Dordrecht and is engaged in the production, processing and sale of several chemical products as part of the E.I. Du Pont de Nemours and Company's worldwide production chain of researched and developed trademarked products.

- 5.6 Uit het voorgaande volgt dat tussen Chemours/Du Pont (oud) en DuPont VS een nauwe samenwerking én hiërarchische concernstructuur bestond (hetgeen overigens nog steeds het geval is). Chemours/Du Pont (oud) en DuPont VS wisselen informatie met elkaar uit en werken samen. De kennis over de aard en gevaren van PFOA van DuPont VS was gezien het voorgaande (nagenoeg) gelijktijdig aanwezig bij Chemours/Du Pont (oud), althans gezien hetgeen hiervoor is aangevoerd moet voorshands bewezen worden geacht dat de kennis die bij DuPont VS over de gevaren van PFOA aanwezig waren (nagenoeg) gelijktijdig bij Chemours/Du Pont (oud) aanwezig waren.

GenX-stoffen

- 5.7 Met GenX-stoffen is het niet anders dan met PFOA. Vanaf 2013 maakt Chemours/Du Pont (oud) gebruik van GenX-stoffen. Net als bij PFOA geldt ten aanzien van de kennis over de aard en gevaren van GenX-stoffen dat de kennis die hieromtrent aanwezig is bij DuPont VS ook nagenoeg gelijktijdig ter beschikking is gekomen aan Chemours/Du Pont (oud). Uit de conclusie van antwoord volgt niet dat Chemours c.s. dit bestrijden.
- 5.8 Om welke kennis het gaat waar het betreft de aard en gevaren van GenX-stoffen en vanaf wanneer deze (in ieder geval) beschikbaar is bij DuPont VS – en daarmee dus bij Chemours/Du Pont (oud) – is in de dagvaarding achter randnr. 3.72 e.v. beschreven. In aanvulling hierop verwijzen de Gemeenten naar hetgeen hieromtrent hieronder, achter randnrs. 6.7-6.8 van deze conclusie, wordt opgemerkt.

6 Kennis gevaren PFOA en GenX-stoffen

- 6.1 In het Vonnis heeft uw rechtbank in rechtsoverweging 5.30 de Gemeenten verzocht om in de conclusie van repliek zo concreet mogelijk te onderbouwen wanneer welke relevante informatie door welke gedaagde volgens de Gemeenten is achtergehouden dan wel verzwegen, waarom dit een beroep op de doorkruisingsleer in de weg staat en welke andere concrete consequenties aan het gestelde achterhouden/verzwijgen van informatie moet worden verbonden. Op de doorkruisingsleer is al achter randnrs. 4.3-4.15 ingegaan, waarbij is aangegeven dat gezien het doel en de strekking van de doorkruisingsleer, naar de mening van de Gemeenten niet van belang is welke

informatie door Chemours/Du Pont (oud) is achtergehouden en tot wanneer dat het geval is geweest.

- 6.2 Hierna wordt ingegaan op de kennis die bij DuPont VS en daarmee Chemours/Du Pont (oud) (zie in dat kader randnrs. 5.1-5.8) aanwezig was over de risico's die zijn verbonden aan gebruik van PFOA en GenX-stoffen. Op het achterhouden van deze kennis en de consequenties die daaraan moeten worden verbonden wordt achter randnrs. 7.1-7.57 ingegaan.

PFOA

- 6.3 Chemours/Du Pont (oud) heeft vanaf 1967 tot en met september 2012 gebruik gemaakt van PFOA als dispergeermiddel bij de productie van onder meer Teflon. Al in een vroeg stadium was Chemours/Du Pont (oud) bekend met de gevaren van PFOA. Op 28 januari en 12 februari 1981 zijn bijvoorbeeld voordrachten gehouden bij Chemours/Du Pont (oud) waarbij medewerkers zijn geïnformeerd over onder andere de risico's van PFOA (zie: randnr. 3.66 van de dagvaarding). De kennis van Chemours/Du Pont (oud) en DuPont VS hield gelijke tred (zie in dat kader randnrs. 5.1-5.8).
- 6.4 Welke kennis over de aard en gevaren van PFOA wanneer bij DuPont VS – en daarmee dus bij Chemours/Du Pont (oud) – aanwezig was, is in de dagvaarding achter randnrs. 3.66 - 3.68 beschreven. In hoofdlijnen gaat het om het volgende:
- in 1978 (zie randnr. 3.68 van de dagvaarding) was bij DuPont VS bekend dat PFOA zich ophoopt in bloed, hetgeen een indicatie is dat PFOA bio-accumulatief is;
  - in 1980 was bij DuPont VS bekend dat dat PFOA bio-accumulatief is (prod. G.65);
  - in 1980 was bij DuPont VS en dus ook bij Chemours/Du Pont (oud) bekend dat PFOA giftig is. Uit een verslag van DuPont VS 'C-8 Communications Meeting' van 31 juli 1980 (prod. G.65) volgt dat binnen het Du Pont-concern zorgen bestonden over de gevaren en risico's van PFOA:

SUMMARY

- C-8 is toxic but can be handled safely.
  - People working with C-8 generally accumulate organic fluorine in the blood, and levels generally correlate with job exposure potential.
  - Although this has caused no health effects continued exposure is not tolerable.
  - Our basic goals are to reduce exposures to below the provisional AEL, and to reduce organic fluorine levels in blood of exposed workers and prevent accumulation in new workers.
  - This will require equipment changes that are being done.
  - It will also require use of disposable protective clothing and use of breathing air or respirators for certain jobs.
- One other ingredient is needed -- your cooperation in controlling this hazard.

Hoewel nog geen gezondheidseffecten waren aangetoond, kon de blootstelling aan PFOA volgens DuPont VS niet worden getolereerd. De accumulatie van PFOA in nieuwe werknemers moest worden voorkomen. Daarvoor zijn wijzigingen doorgevoerd in het operationeel proces van Du Pont VS (en mogelijk Chemours/Du Pont (oud)). In 1980 bestonden er dus ernstige zorgen bij Du Pont VS en Chemours/Du Pont (oud) over de gevaren en risico's van PFOA. Chemours/Du Pont (oud) heeft aanleiding gezien om beschermende maatregelen te treffen ter bescherming van haar werknemers, maar heeft nagelaten om ook maar enige informatie aan het Nederlandse bevoegd gezag te verstrekken over de mogelijke gevaren en risico's van PFOA;

- In 1984 is in de C-8 Meeting van Du Pont VS geconcludeerd dat het noodzakelijk is om de blootstelling van de omgeving van haar inrichting aan PFOA te elimineren. In de Du Pont VS 'C-8 Meeting Summary' van 22 april 1984 (prod. G.74) staat in dat kader:

THERE WAS AGREEMENT THAT A DEPARTMENTAL POSITION NEEDED TO BE DEVELOPED CONCERNING THE CONTINUATION OF WORK DIRECTED AT ELIMINATION OF C-8 EXPOSURES OFF PLANT AS WELL AS TO OUR CUSTOMERS AND THE COMMUNITIES IN WHICH THEY OPERATE.

Deze conclusie is destijds genomen op basis van de bij Du Pont VS, en daarom ook bij Chemours/Du Pont (oud), aanwezige kennis van de gevaren en risico's van PFOA;

- in 1993 is bij Chemours/Du Pont (oud) bekend dat er een statistisch significante toename van overlijden als gevolg van prostaatkanker is waar te nemen onder werknemers van 3M (zie randnr. 3.68 van de dagvaarding, prod. G.68 p. 24). Dat dit betekent dat in 1993 aanleiding bestaat om het bevoegd gezag op de gevaren en risico's van PFOA te wijzen. Dat deze bevindingen later volgens Chemours c.s. niet zijn bevestigd, kan daar niet aan af doen. Het handelen van Chemours/Du Pont (oud) moet immers zonder 'hindsight bias' worden beoordeeld. Overigens voeren Chemours c.s. niet aan welke onderzoeken gedaan zijn om te beoordelen welke link tussen

blootstelling aan PFOA en prostaatkanker bestaat. Dit is relevant omdat de bevindingen van 3M niet bevestigd kunnen worden als er geen verder onderzoek is gedaan;

- in 1995 wordt door onderzoekers van DuPont VS bezorgdheid geuit over de PFOA-gerelateerde langetermijn gezondheidseffecten (prod. G.80):

As we discussed over the telephone recently, we are interested in establishing a corporate policy on medical surveillance for our employees, particularly for the blood monitoring of telomeric acid fluorides, including perfluorooctanoic acid (C 8). We are concerned about the potential long-term human health effects of these materials considering they all appear to have long biological half-lives. Your expertise is necessary to assist us in the design, conduct and interpretation of a monitoring program. Specifically, we are interested in a blood monitoring program design which includes relevant test batteries. The outcome of this program would be to ensure that our industrial hygiene programs are adequate to protect our employees from any potential adverse effects.

DuPont VS is in 1995 dus bekend met het mogelijke bestaan van langetermijn gezondheidseffecten.

- Ook is relevant dat PFOA vanaf 2 december 2013 is aangemerkt als Zeer Zorgwekkende Stof (ZZS) (mede) vanwege de gezondheidkundige effecten van de stof. De Gemeenten zijn het met Chemours c.s. eens dat het handelen van Chemours/Du Pont (oud) niet met 'hindsight bias' moet worden beoordeeld, maar voor de onderhavige procedure is van belang dat het aanmerken van PFOA als ZZS bevestigt wat Chemours/Du Pont (oud) al lang wist. PFOA is een gevaarlijke stof die een bijzonder gevaar oplevert voor mens en milieu.

6.5 Door in respectievelijk 1980, 1984, 1993 en 1995 na te laten het bevoegd gezag en de Gemeenten op de gezondheidkundige gevaren, risico's en potentiële risico's van het gebruik van PFOA te wijzen en door ondanks de aanwezige kennis, de emissie van PFOA voort te zetten, is in strijd gehandeld met de maatschappelijke zorgvuldigheid. Hierop gaan de Gemeenten achter randnr. 7.41-7.47 verder in. Hetgeen Chemours c.s. achter randrs. 7.2.1-7.5.13 van de CvA opmerken, doet aan het voorgaande niet af.

6.6 Uw rechtbank heeft de Gemeenten in rechtsoverweging 5.30 verzocht om zo concreet mogelijk te onderbouwen wanneer welke relevante informatie door welke gedaagde (waarbij een onderscheid moet worden gemaakt in de periode vóór de splitsingen, de periode tussen de splitsingen en de periode ná de splitsingen) volgens de Gemeenten is achtergehouden dan wel is verzwegen. In dat kader hebben de Gemeenten hiervoor uiteengezet welke kennis bij Chemours/Du Pont (oud) – c.q. Du Pont (oud) – aanwezig

was. De hiervoor aangehaalde kennis was al ruim vóór de periode van de splitsingen aanwezig.

GenX-stoffen

6.7 Vanaf 2013 maakt Chemours/Du Pont (oud) gebruik van GenX-stoffen in de Inrichting. Ten aanzien van de kennis van Chemours/Du Pont (oud) over de gevaren en risico's van GenX-stoffen wijzen de Gemeenten nog op het volgende:

- uit een Consent Order die de US Environmental Protection Agency (EPA) op 28 januari 2009 met DuPont VS is aangegaan volgt dat de EPA's zorgen over de milieu- en gezondheidsrisico's van de emissie van GenX-stoffen zodanig waren dat 99% van de totale emissie van deze stoffen – ook voor zover het betreft emissies via de lucht – moeten worden afgevangen:

On January 28, 2009, EPA and DuPont entered into a Consent Order governing the manufacture of GenX under the Toxic Substances Control Act ("2009 Consent Order").³ The 2009 Consent Order states that "EPA has concerns that [GenX] will persist in the environment, could bioaccumulate, and be toxic . . . to people, wild animals, and birds."⁴ The 2009 Consent Order therefore required DuPont to "recover and capture (destroy) or recycle [GenX] at an overall efficiency of 99% from all the effluent process streams and the air emissions (point source and fugitive)."⁵

Prod. G.100, p. 3

Aannemelijk is dat deze kennis al vóór 28 januari 2009 bekend was bij DuPont VS. Een Consent Order komt niet van de één op de andere dag tot stand;

- in 2010 is in een tweetal door DuPont VS gefinancierde verslagen geconcludeerd dat de biologische afbreekbaarheid van GenX-stoffen nihil is:

Based on the residue analysis, the biodegradation of FRD902 was 0% and there was hardly any change for the test chemical of FRD902 in the "abiotic" vessel during the testing period. The BOD results showed that biodegradation of FRD902 was both <1% after 14 and 28 days.

Therefore, FRD902 has no inherently biodegradable under this test condition.

Report for inherent biodegradation of FRD902, 26 maart 2010 (productie G.84, p. 7).

Based on the residue analysis, the biodegradation of FRD903 was 1.52% and there was hardly any change for the test chemical of FRD903 in the "abiotic" vessel during the testing period. The BOD results showed that biodegradation of FRD903 was both <1% after 14 days and 28 days.

Therefore, FRD903 has no inherently biodegradable under this test condition.

Report for inherent biodegradation of FRD903, 26 maart 2010 (productie G.85, p. 7).

- 6.8 Kortom, reeds voordat werd overgegaan tot het gebruik van GenX-stoffen in Dordrecht, in 2013, was al bekend dat het gevaarlijke stoffen betreft, die een gevaar met zich brengt voor mens en milieu.

V. Grondslag vordering

7 Grondslag vordering Gemeenten

Inleiding

- 7.1 De Gemeenten baseren hun vorderingen jegens Chemours c.s. op art. 6:162 en art. 6:175 BW. Ter zake van de laatstgenoemde rechtsgrondslag overweegt uw rechtbank onder verwijzing naar de parlementaire geschiedenis bij art. 6:175 BW in het Vonnis het volgende:

"dat de vóór 1 februari 1995 ontstane verontreiniging niet onder de reikwijdte van artikel 6:175 BW valt en de vanaf die inwerkingtredingsdatum ontstane verontreiniging wel." (rov. 5.27)

- 7.2 Dat brengt met zich dat voor wat betreft de emissie van PFOA die vóór 1 februari 1995 heeft plaatsgevonden de Gemeenten hun vorderingen zullen moeten baseren op art. 6:162 BW en waar het betreft emissies van ná die datum vorderingen kunnen worden gebaseerd op art. 6:175 BW, uiteraard voor zover de Gemeenten weten aan te tonen dat met betrekking tot PFOA-emissies wordt voldaan aan de materiële vereisten van deze bepaling. Indien het overigens zo zou zijn dat de Gemeenten niet weten aan te tonen dat wordt voldaan aan de materiële vereisten voor toepassing van art. 6:175 BW, kunnen de Gemeenten terugvallen op art. 6:162 BW.
- 7.3 Omdat emissie naar de lucht van GenX-stoffen heeft plaatsgevonden na 1 februari 1995, kunnen de Gemeenten, zoals ook uw rechtbank heeft overwogen, hun vorderingen baseren op art. 6:175 BW, uiteraard voor zover de Gemeenten aan weten te tonen dat met betrekking tot deze emissies wordt voldaan aan de materiële vereisten van deze bepaling. Mocht dat niet zo zijn dan kunnen de Gemeenten hun vorderingen ter zake van deze emissies baseren op art. 6:162 BW.

Art. 6:175 BW

- 7.4 Chemours c.s. bestrijden dat de Gemeenten ter zake van de emissie naar de lucht van PFOA en GenX-stoffen en de gevolgen daarvan voor de Gemeenten, een beroep toekomt op art. 6:175 BW.

PFOA

- 7.5 Chemours c.s. betogen in dat kader, achter randnr. 9.2.21 van de CvA, dat Chemours slechts korte tijd PFOA in haar productieproces heeft ingezet, namelijk vanaf 1 januari 2012 tot ongeveer oktober 2012. Daarvóór heeft Du Pont (oud) de stof ingezet in haar productieproces, zo merken Chemours c.s. op in dezelfde paragraaf. Omdat de vordering van de Gemeenten beperkt zou zijn tot het handelen van Chemours, kan ter zake van het handelen van Du Pont (oud) geen beroep worden gedaan op art. 6:175 BW.
- 7.6 Naar het oordeel van de Gemeenten moet de (gewijzigde) vordering zo worden begrepen dat deze zowel betrekking heeft op het handelen van Chemours als dat van Du Pont (oud). Aangezien uit CvA van Chemours c.s. alsook hetgeen is opgemerkt in deze conclusie duidelijk volgt dat gedurende zo'n 30 jaar PFOA is ingezet in het productieproces van Chemours/Du Pont (oud), zien de Gemeenten niet in dat de Gemeenten waar het betreft emissies die na 1 februari 1995 hebben plaatsgevonden, geen beroep kunnen doen op art. 6:175 BW.

GenX-stoffen

- 7.7 De Gemeenten hebben in de dagvaarding GenX-stoffen omschreven door te verwijzen naar de verbindingen FRD-902, FRD-903 en E1. Chemours c.s. stellen in de CvA, achter randnr. 9.2.22, dat FRD-902²⁸ als hulpstof is gebruikt door Chemours, maar dat dit voor FRD-903²⁹ en E1³⁰ niet het geval is omdat deze stoffen door chemische omzetting van FRD-902 ontstaan en derhalve geen stoffen zijn die Chemours "in de uitoefening van zijn bedrijf gebruikt of onder zich heeft" en derhalve geen stoffen zijn als bedoeld in art. 6:175 BW. Bestreden wordt in ieder geval niet dat FRD-902 is (en wordt) ingezet in het productieproces van Chemours.
- 7.8 Het RIVM merkt met betrekking tot GenX-stoffen het volgende op:

"Sinds 2012 gebruikt fabrikant Chemours (Dordrecht) de GenXtechnologie om plastics (fluorpolymeren) te maken. Bij deze technologie zijn de omstreden PFOA-verbindingen vervangen door de stoffen FRD-902 en FRD-903 en E1.

[..]

²⁸ De volledige naam van FRD-902 is ammonium 2,3,3,3-tetrafluoro-2-(heptafluoropropoxy)-propanaat. Het CAS-nummer is 62037-80-3 en het EC-nummer: 700-242-3.

²⁹ De volledige naam van FRD-903 is 2,3,3,3-tetrafluoro-2-(heptafluoropropoxy)propanoic acid. Het CAS-nummer is 13252-13-6 en het EC-nummer is: 236-236-8.

³⁰ De volledige naam van E1 is heptafluoropropyl 1,2,2,2-tetrafluoroethyl ether. Het CAS-nummer is 3330-15-2 en het EC-nummer is 671-353-1.

FRD-903 wordt gebruikt om FRD-902 te maken. E1 ontstaat tijdens het productieproces. FRD-903 en E1 worden via de fabrieksschoorsteen naar de lucht uitgestoten. Net als PFOA zijn geperfluorideerde koolwaterstoffen FRD-902 en FRD-903 en E1 slecht afbreekbaar in het milieu. Ook veroorzaken FRD-903 en FRD-902 vergelijkbare schadelijke effecten als PFOA (zoals kankerverwekkend en effecten op de lever). Deze stoffen zijn wel minder schadelijk voor de voortplanting dan PFOA; bij PFOA is dit aspect juist de reden om deze stof als zeer zorgwekkend te beschouwen. In tegenstelling tot PFOA lijken FRD-903 en FRD-902 zich niet in de mens op te hopen.” (onderstr. toev.)

RIVM, Evaluation of substances used in the GenX technology by Chemours, Dordrecht, 2016, p. 5.³¹

- 7.9 De stoffen FRD-902 en FRD-903 zijn aangemerkt als Zeer Zorgwekkende Stof (ZZS)³² en behoren tot de chemische stofgroep ZZS PFAS.³³ Over de toxiciteit van E1 is minder bekend, maar deze stof is wel ingedeeld in de chemische stofgroep pZZS PFAS.³⁴ Naar het oordeel van de Gemeenten bestaat er dan ook geen twijfel over de vraag of GenX-stoffen moeten worden aangemerkt als een stof als bedoeld in art. 6:175 BW.
- 7.10 Chemours c.s. betogen dat FRD-903 en E1 geen stoffen zijn die kunnen worden aangemerkt als een stof in de zin van art. 6:175 BW omdat de FRD-903 en E1 het resultaat zijn van het productieproces en derhalve, zo begrijpen de Gemeenten Chemours c.s., Chemours deze stoffen niet “gebruikt of onder zich heeft” of in bewaarding heeft of heeft gehad (art. 6:175 leden 1 en 2 BW).
- 7.11 Allereerst wijzen de Gedaagden erop, zoals ook het RIVM opmerkt in het hiervoor aangehaalde rapport uit 2016³⁵, dat bij toepassing van de GenX-technologie FRD-903 wordt gebruikt en dat deze stof na reactie gedeeltelijk wordt omgezet naar FRD-902 en dat daarnaast E1 wordt gevormd. De Gemeenten wijzen in dit verband ook op de brief van Chemours aan de OZHZ van 31 mei 2012 (prod. CHDP.IV.5) waarin op pag. 5 en 6 het volgende wordt opgemerkt:

Het gebruik van de hulpstof GenX

Gen-X bestaat uit een 2-tal componenten, te weten FRD-901 en FRD-903. Deze materialen worden geneutraliseerd met ammoniumhydroxide aangeleverd. De geneutraliseerde FRD-901 en FRD-903 worden vervolgens gebruikt bij de polymerisatie.

[..]

- o De membraaninstallatie wordt gedefinieerd als nieuw emissiepunt TL33, waaruit ammoniak, CO₂ en FRD-903 worden geëmitteerd.

³¹ Te raadplegen via: <https://www.rivm.nl/bibliotheek/rapporten/2016-0174.pdf>. Zie in vergelijkbare zin: [https://nl.wikipedia.org/wiki/GenX_\(technologie\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/GenX_(technologie)).

³² <https://www.rivm.nl/genx/genx-als-zeer-zorgwekkende-stof>

³³ <https://rvszoekstelsysteem.rivm.nl/stof/detail/5343>

³⁴ <https://rvszoekstelsysteem.rivm.nl/stof/detail/5283>

³⁵ Zie het achter randnr. 5.8 van deze conclusie opgenomen citaat.

[..]

De volgende verandering in emissies¹⁾ wordt aangevraagd:

Teflon® PTFE fabriek:

NeR klasse	component	APFO situatie (vergund)	GenX situatie (aanvraag)
gO.1	APFO	3200 kg/jaar	-
	FRD-903	-	378 kg/jaar
gO.2	E1	-	880 kg/jaar
	ethanol	-	17 kg/jaar ²⁾
gA.3	ammoniak	800 kg/jaar	467 kg/jaar ³⁾

Teflon® FEP fabriek:

NeR klasse	component	APFO situatie (vergund)	GenX situatie (aanvraag)
gO.1	APFO	300 kg/jaar	-
	FRD-903	-	132 kg/jaar
gO.2	E1	-	482 kg/jaar
gA.3	ammoniak	-	601 kg/jaar ³⁾
n.v.t.	CO ₂ ⁴⁾	-	30000 kg/jaar

Totaal per NeR klasse:

NeR klasse	APFO situatie (vergund)	GenX situatie (aanvraag)
gO.1	3500 kg/jaar	510 kg/jaar
gO.2	-	1379 kg/jaar
gA.3	800 kg/jaar	1068 kg/jaar

- 7.12 Uit het eerder aangehaalde moestuinonderzoek van het RIVM van september 2022 volgt dat één van de PFAS die zijn meegenomen in de analyse van de in de Gemeenten bemonsterde moestuinen, de stof 2,3,3,3-tetrafluor-2-(heptafluorpropoxy)propionzuur is. Dat is FRD-903.³⁶ Uit dit RIVM-onderzoek volgt ook dat deze stof wordt aangetroffen in de moestuinen en derhalve heeft bijgedragen aan het doen ontstaan van bodemverontreiniging in de Gemeenten, waaronder de percelen van de Gemeenten.

RIVM, 'Risicobeoordeling van PFAS in moestuingewassen uit moestuinen in de gemeenten Dordrecht, Papendrecht, Sliedrecht en Molenlanden' d.d. 5 september 2022, p. 16 en 31 (tabel 2 en figuur 4). Zie ook de achter randnr. 3.8 van deze conclusie opgenomen figuur.

- 7.13 Reeds hierom gaat het betoog van Chemours c.s. niet op. FRD-903 is een stof die Chemours gebruikt in haar productieproces en ook onder zich heeft en derhalve kan worden aangemerkt als een stof in de zin van art. 6:175 BW.
- 7.14 Zou overigens aangenomen moeten worden dat FRD-903 zich heeft gevormd vanwege het gebruik van FRD-902, hetgeen gezien het voorgaande niet het geval is, dan nog kan art. 6:175 BW niet zo worden gelezen dat dit met zich zou brengen dat Chemours niet ex art. 6:175 BW aansprakelijk kan worden gehouden voor de gevolgen van de emissie naar de lucht van deze stof. Dat zou geheel in strijd zijn met de aard en strekking van art. 6:175 BW en overigens ook de bedoeling van de wetgever.

³⁶ Zie in deze zin: <https://www.rivm.nl/genx/genx-als-zeer-zorgwekkende-stof>.

Zie in deze zin I. Haazen, 'Risicoaansprakelijkheid voor micro-organismen 'in' de uitoefening van een bedrijf: absoluut gevaar of relatief risico?', Themis 2017-2, p. 62, waarbij wordt verwezen naar de parlementaire geschiedenis bij het Wetsvoorstel Aanvulling van de Boeken 3, 6 en 8 Nieuw BW met regels betreffende de aansprakelijkheid voor gevaarlijke stoffen en verontreiniging van lucht, water of bodem, te weten:

- TK II 1990/91, 21202, 5, p. 15 (VV) en TK II 1990/91, 21202, 6, p. 32.

- 7.15 In aanvulling hierop merken de Gemeenten op dat de wetgever niet kan hebben beoogd dat als de (moleculaire) samenstelling van een stof verandert vanwege het productieproces en hierdoor de ene ZZS wordt gevormd door de andere ZZS, dit met zich brengt dat art. 6:175 BW niet langer van toepassing is. Dat zou immers een stimulans inhouden voor de industrie om productieprocessen zo in te richten dat gevaarlijke stoffen zo worden ingezet in een productieproces dat deze worden omgevormd naar andere gevaarlijke stoffen, met als gevolg dat deze onder een veel minder streng aansprakelijkheidsregiem – namelijk een schuldaansprakelijkheid – kunnen worden geëmitteerd.

Bekendheid gevaar PFOA en GenX-stoffen

- 7.16 Chemours c.s. lijken achter onder meer randnrs. 9.2.40, 9.2.42 en 9.2.38 te betogen dat de Gemeenten alleen met succes een beroep op art. 6:175 BW kunnen doen als bij Chemours/Du Pont (oud) bekend was/is dat het emitteren naar de lucht van respectievelijk PFOA en/of GenX-stoffen een bijzonder gevaar van ernstige aard oplevert voor de belangen waarvoor de Gemeenten opkomen, te weten: de aantasting van eigendommen van de Gemeenten. Dat is echter onjuist. Art. 6:175 BW hanteert als criterium voor de toepassing ervan dat een stof een bijzonder gevaar van ernstige aard voor personen of zaken oplevert. Uit de tekst van de bepaling volgt niet dat alleen voor een aantasting van eigendommen kan worden opgekomen als bekend is bij het bedrijf dat de schadeveroorzakende stof gebruikt of onder zich heeft, dat deze stof een bijzonder gevaar van ernstige aard oplevert voor zaken, in dit geval de percelen grond die in eigendom zijn bij de Gemeenten. Het gaat bij de vraag of art. 6:175 BW van toepassing is niet om de bekendheid met de (gevolg)schade die de stof (heeft) veroorzaakt. Voldoende is dat van de stof in algemene zin bekend is – dus los van de specifieke schade die is veroorzaakt en waarvan vergoeding wordt gevorderd – dat deze zodanige eigenschappen heeft dat zij een bijzonder gevaar van ernstige aard oplevert voor personen of zaken. En van dat laatste is, zoals uitgebreid is betoogd in de dagvaarding, achter randnrs.: 3.65 e.v., en in deze conclusie, achter randnrs. 6.3-6.5, evident sprake.
- 7.17 Chemours c.s. stellen dat om aansprakelijkheid ex art. 6:175 BW te kunnen aannemen het gevaar als bedoeld in art. 6:175 BW bekend moet zijn geweest op het moment

waarop de gebeurtenis die tot de verwezenlijking van de schade heeft geleid plaatsvond. Een latere bekendheid met dit gevaar, zou niet mogen leiden tot aansprakelijkheid, aldus Chemours c.s. Zoals uitvoerig is betoogd in de dagvaarding, achter randnrs. 3.65 e.v., en nader wordt toegelicht achter randnrs. 6.3-6.5 van deze conclusie, is Chemours/Du Pont (oud) er sinds 1981 van op de hoogte dat er voor werknemers gezondheidsrisico's zijn verbonden aan het gebruik van PFOA. Uiteraard is het zo, zoals ook volgt uit het in de dagvaarding opgenomen chronologisch overzicht, dat deze kennis zich in de loop van de tijd verder heeft ontwikkeld. Die kennis was echter, zo volgt uit datzelfde overzicht, op 1 februari 1995 zodanig dat toen voor Chemours/Du Pont (oud) kenbaar was of had moeten zijn dat van "deze stof [PFOA] bekend is dat deze zodanige eigenschappen heeft, dat zij een bijzonder gevaar van ernstige aard voor personen of zaken oplevert" (art. 6:175 lid 1 BW). Het is, zo volgt uit de tekst van art. 6:175 BW, voor het toepasselijk zijn van art. 6:175 BW niet van belang dat de kennis zich (in eerste instantie) toespitste op de risico's van PFOA voor werknemers en niet op de mogelijkheid dat ten gevolge van luchtmissies van PFOA bodemverontreiniging zou kunnen ontstaan of moestuingewassen verontreinigd zouden kunnen raken vanwege deze emissies.

- 7.18 Los daarvan merken de Gemeenten op dat toch moeilijk voorstelbaar is dat Chemours/Du Pont (oud) – dat onderdeel uitmaakt van een wereldwijd opererend concern – niet hebben bedacht dat als stoffen waaraan werknemers worden blootgesteld en waarvan duidelijk is dat deze gezondheidsrisico's opleveren, zonder enig risico voor de omgeving kunnen worden geëmitteerd.
- 7.19 Verder is van belang dat, anders dan Chemours c.s. gezien hetgeen zij opmerken achter randnrs. 9.2.25 en 9.2.26 kennelijk veronderstellen,³⁷ de schade aan de eigendommen van de Gemeenten niet van de één op de andere dag is ontstaan. Er is hier niet sprake geweest van "het moment waarop de gebeurtenis [die de schade heeft veroorzaakt heeft plaatsgevonden]", maar van een continue proces waarbij telkens – iedere dag opnieuw – er vanwege de luchtmissie van PFOA een depositie van PFOA plaatsvond, die uiteindelijk heeft geleid tot de verontreiniging zoals aan de orde in deze procedure. Het is een vorm van 'sluipende schade'. Reeds daarom moet voorbij worden gegaan aan de stelling van Chemours c.s. dat alleen aansprakelijkheid ex art. 6:175 BW kan worden aangenomen indien het "gevaar [van het kunnen ontstaan van schade] reeds bekend [is] op het moment waarop de gebeurtenis die tot verwezenlijking van de schade heeft geleid plaatsvindt." Art. 6:175 BW stelt alleen de eis dat het gevaar als bedoeld in deze bepaling – derhalve een bijzonder gevaar van ernstige aard voor personen of zaken – zich ook feitelijk verwezenlijkt, en dat is gezien hetgeen onder meer is opgemerkt in de vorige paragraaf ook gebeurd.
- 7.20 Overigens achten de Gemeenten het ook niet overtuigend dat, zoals Chemours c.s. betogen achter randnr. 9.2.26, op het moment dat met het gebruik van GenX-stoffen

³⁷ Zie CvA, achter randnr. 9.2.25 en 9.2.26.

werd gestart in Dordrecht, in 2013, niet bekend was of had kunnen zijn dat hieraan gevaren als bedoeld in art. 6:175 BW waren verbonden. De Gemeenten verwijzen hier naar hetgeen hieromtrent is opgemerkt in de dagvaarding, achter randnr. 3.71 e.v., en achter randnr. 6.7-6.8 van deze conclusie. Zo volgt uit een onderzoek uit 2008, om maar een voorbeeld te noemen, dat FRD-903 moet worden ingedeeld in risicocategorie 4:

In accordance with the provisions of Directive 67/548/EEC, the test substance is classified as harmful and assigned the symbol Xn and the risk phrase R22 Harmful if swallowed.

According to the Globally Harmonized System (GHS) of classification and labeling of chemicals and under the conditions of this study, the test substance is classified in Category 4.

DuPont-25875, Trade Secret. Study Title. FRD-903: Acute Oral Toxicity Study in Rats - Up-and-Down Procedure, October 13, 2008.³⁸

- 7.21 Ook volgt uit een Consent Order die de US Environmental Protection Agency (EPA) op 28 januari 2009 met DuPont VS is aangegaan, dat de EPA's zorgen omtrent de milieu- en gezondheidsrisico's van de emissie van GenX-stoffen zodanig waren dat 99% van de totale emissie van deze stoffen – ook voor zover het betreft emissies via de lucht – moeten worden afgevangen:

On January 28, 2009, EPA and DuPont entered into a Consent Order governing the manufacture of GenX under the Toxic Substances Control Act (“2009 Consent Order”).³ The 2009 Consent Order states that “EPA has concerns that [GenX] will persist in the environment, could bioaccumulate, and be toxic to people, wild animals, and birds.”⁴ The 2009 Consent Order therefore required DuPont to “recover and capture (destroy) or recycle [GenX] at an overall efficiency of 99% from all the effluent process streams and the air emissions (point source and fugitive).”⁵

Summary of Revised Proposed Consent Order and Response to Public Comment, 20 februari 2019, p. 3 (**Prod. G.101**), waarbij wordt geciteerd uit de EPA's TSCA Consent Order for premanufacture notices for GenX (P-08-508 and P-08-509), p. vii and 36.

- 7.22 Uit de als prod. G. 84 en G. 85 overgelegde onderzoeksrapporten, beide 'sponsored by' DuPont VS, van 26 maart 2010, volgt verder dat FRD-902 en FRD-903 niet biologisch afbreekbaar zijn. Een van de consequenties hiervan is dat als deze stoffen in het milieu terecht komen, bijvoorbeeld na de emissie ervan naar de lucht, deze stoffen zich ophopen in het milieu en een verontreiniging van de bodem en van water veroorzaken.

Vgl.: T. Langenbach, Persistence and Bioaccumulation of Persistent Organic Pollutants (POPs), in Y.B. Patil, P. Rao (ed.), 'Applied Bioremediation: Active and Passive Approaches', oktober 2013, para. 1³⁹:

³⁸ https://hero.epa.gov/hero/index.cfm/reference/download/reference_id/4223525.

³⁹ Te raadplegen via: <https://www.intechopen.com/chapters/45279>.

“Non biodegradable molecules persist in the environment and the soil serves as a large sink for them. These pollutants are able to move in the environment and in low concentrations over a long period of time, but through bioaccumulation they can have hazardous effects on the biota of the region.”

- 7.23 Het voorgaande wordt overigens bevestigd door de plaatsing van beide stoffen op de lijst van Zeer Zorgwekkende Stoffen, waarmee nog maar eens is bevestigd dat dit stoffen zijn die gevaarlijk zijn voor mens en milieu.⁴⁰
- 7.24 Uit onder meer de in de dagvaarding aangehaalde Annual Reports van DuPont VS⁴¹ volgt dat Chemours/Du Pont (oud) onderdeel uitmaakt van een wereldwijd opererend concern met eigen onderzoeksafdelingen. Mede op basis daarvan mag ervan uit worden gegaan dat Chemours/Du Pont (oud) op het moment van het starten met het gebruik van GenX-stoffen in Dordrecht, in 2013, bekend was met het feit dat deze stoffen een gevaar als bedoeld in art. 6:175 BW opleveren. Chemours/Du Pont (oud) behoort tot de kring van personen die in het maatschappelijk verkeer met deze stoffen te maken heeft en waarvan moet worden aangenomen dat de kennis die ter zake van de risico's van GenX-stoffen aanwezig is, ook behoort tot de kring waartoe Chemours/Du Pont (oud) behoort.

Art. 6:178 sub f BW

- 7.25 Gedaagden beroepen zich in de CvA op art. 6:178 sub f BW en betogen dat gegeven deze bepaling de vorderingen van de Gemeenten, voor zover gebaseerd op art. 6:175 BW, moeten worden afgewezen.⁴² Chemours c.s. motiveren dit met de stelling dat de emissies die hebben plaatsgevonden zijn vergund en de schade die door de emissies is veroorzaakt “niet is toegebracht in een mate of op een wijze die onrechtmatig (ontoelaatbaar) is”.⁴³
- 7.26 De Gemeenten verbazen zich over het door Chemours c.s. ingenomen standpunt, zeker nu uit diverse RIVM-onderzoeken volgt dat de door Chemours/Du Pont (oud) veroorzaakte bodemverontreiniging zodanig is dat het RIVM en de GGD hebben moeten adviseren om de in moestuinen in de Gemeenten verbouwde gewassen niet te eten of slechts in beperkte mate. Naar het oordeel van de Gemeenten brengt dit reeds met zich dat *wel* schade is toegebracht in een mate die onrechtmatig is, ook jegens de Gemeenten.
- 7.27 In aanvulling hierop het volgende. Uit de tekst van art. 6:178 sub f BW volgt dat geen aansprakelijkheid ex art. 6:175 BW kan worden aangenomen indien

⁴⁰ Zie nader hierover, randnrs. 2.42 e.v. van de dagvaarding.

⁴¹ Zie achter randnrs.: 3.82 e.v.

⁴² CvA, achter randnr. 9.2.50 e.v.

⁴³ CvA, achter randnr. 9.2.51 e.v.

“het gaat om hinder, verontreiniging of andere gevolgen, ter zake waarvan aansprakelijkheid op grond van de vorige afdeling zou hebben ontbroken, zo zij door de aangesprokene bewust zouden zijn veroorzaakt.” (arc. toegev.)

- 7.28 Chemours c.s. betogen dat de verleende vergunningen een toestemming inhielden voor Chemours/Du Pont (oud) om – zo begrijpen de Gemeenten het betoog van Chemours c.s. - *bewust* de bedoelde verontreiniging in de Gemeenten te veroorzaken. De Gemeenten wijzen er echter op dat een vergunning de vergunninghouder niet ontlast van zijn verplichting jegens derden om in overeenstemming te handelen met de maatschappelijke zorgvuldigheid. Ook vrijwaart een vergunning niet van aansprakelijkheid, zeker niet als – zoals nader zal worden uitgewerkt achter randnr. 8.1-8.15 - de belangen van de Gemeenten om gevrijwaard te blijven van bodemverontreiniging vanwege PFOA-emissies en emissies met GenX-stoffen niet zijn meegewogen bij vergunningverlening.
- 7.29 Kortom, naar het oordeel van de Gemeenten komen Chemours c.s. geen beroep toe op art. 6:178 sub f BW.

Wijzigingen na oorspronkelijke inwerkingtreding

- 7.30 Voorts voeren Chemours c.s. in de CvA nog aan dat de huidige tekst van art. 6:175 BW het resultaat is van een viertal wijzigingen sinds de oorspronkelijke inwerkingtreding.⁴⁴
- 7.31 De door gedaagden genoemde wijzigingen zijn naar de mening van de Gemeenten niet relevant voor de toepasselijkheid van art. 6:175 BW. De wijzigingen hebben betrekking op wat *in elk geval* geldt als bijzonder gevaar van ernstige aard. Ook een stof die niet voldoet aan de in het slot van art. 6:175 lid 1 BW gegeven criteria en/of is aangewezen als bedoeld in art. 6:175 lid 6 BW, kan onder de werking van art. 6:175 BW vallen. Deze criteria zijn immers niet limitatief.
- 7.32 Duidelijk is dat PFOA en GenX-stoffen zodanige eigenschappen hebben dat zij een bijzonder gevaar van ernstige aard voor personen of zaken opleveren en dit ook al die jaren zo is geweest. Chemours c.s. maken in de CvA overigens ook niet concreet waarom dit niet het geval zou zijn.

'Pro rata temporis' methode

- 7.33 Tot slot. Uw rechtbank verwijst in rov. 5.27 van het Vonnis, in vervolg op hetgeen de Gemeenten hebben opgemerkt in de dagvaarding⁴⁵ en de pleitnota⁴⁶, naar de 'pro rata temporis' methode. De Gemeenten kunnen zich ter zake van de emissie naar de

⁴⁴ CvA, achter randnr. 9.2.12 e.v.

⁴⁵ Dagvaarding, achter randnr. 3.40-3.41.

⁴⁶ Pleitnota Gemeenten, achter randnr. 5.11.

lucht van PFOA vinden in hetgeen uw rechtbank ter zake van deze methode opmerkt, juist omdat niet exact is vast te stellen door de Gemeenten welk deel van de totale door PFOA-emissies veroorzaakte bodemverontreiniging is veroorzaakt door emissies die vóór 1 februari 1995 hebben plaatsgevonden en welk deel door de PFOA-emissies van na die datum.

Zie in deze zin ook: Hof Arnhem 4 augustus 1998, JM 1999/9.

- 7.34 Omdat de 'pro rata temporis' methode een methode is die primair wordt toegepast ingevolge art. 6:96 BW, en derhalve in het kader van de begroting van de door de Gemeenten geleden schade, zal naar het oordeel van de Gemeenten de vraag waartoe de toepassing van deze methode in de onderhavige procedure moet leiden, aan de orde moeten komen in de schadestaatprocedure.
- 7.35 Wel merken de Gemeenten op, onder verwijzing naar hetgeen in deze conclusie wordt opgemerkt over de omvang van de PFOA luchtmissies (zie achter randnrs. 3.20-3.27, dat deze emissies, zoals Chemours c.s. zelf opmerken meer dan 30 jaar hebben plaatsgevonden:

10. Hoelang heeft Dupont het gebruikt?

DuPont heeft **meer dan 30 jaar** lang PFOA gebruikt als hulpstof bij de productie van bepaalde fluoropolymeren. In 2013 werd de vrijwillige afbouw van PFOA van DuPont voltooid. DuPont was al vele jaren daarvoor actief betrokken als leider binnen de industrie bij het vrijwillige stewardship programma voor verminderde uitstoot:

Chemours, Meest Gestelde Vragen, 11 mei 2016, p. 2 (prod. ChDP.IX.6)

- 7.36 Gerekend vanaf 1 februari 1995 is dat bijna 18 jaar.

Achter randnrs. 3.20-3.27 van deze conclusie is nader ingegaan op de (waarschijnlijke) omvang van de PFOA-luchtemissies in de periode vóór en na 1 februari 1995.

Art. 6:162 BW

- 7.37 Zoals volgt uit de dagvaarding maken de Gemeenten Chemours c.s. diverse verwijten. Zo zijn de Gemeenten van oordeel dat Chemours/Du Pont (oud) onrechtmatig hebben gehandeld en handelen jegens de Gemeenten omdat:
- i. is nagelaten de Gemeenten en de omgeving van de Inrichting te informeren over en te waarschuwen voor de risico's van de emissie naar de lucht van PFOA en GenX-stoffen voor mens en milieu;
  - ii. is nagelaten de emissie van PFOA en GenX-stoffen aanzienlijk te beperken dan wel te staken, ondanks de bij Chemours/Du Pont (oud) aanwezige kennis over de milieu- en gezondheidsrisico's van de emissie van PFOA en GenX-stoffen;

iii. maatregelen zijn uitgebleven – en nog steeds uitblijven – om de door de emissie van PFOA en GenX-stoffen veroorzaakte schade, waaronder de verontreiniging van percelen in eigendom bij de Gemeenten, ongedaan te maken door aldaar neergeslagen PFOA-deeltjes en GenX-stofdeeltjes te verwijderen.

7.38 Ter zake van hetgeen achter iii) wordt opgemerkt merken de Gemeenten op dat ook het RIVM-2022-rapport, inzake moestuinen, Chemours c.s. er niet toe hebben weten te bewegen dat door Chemours c.s. maatregelen zijn of worden genomen gericht op het verwijderen van de PFOA-deeltjes en GenX-stofdeeltjes die vanwege de activiteiten van Chemours/Du Pont (oud) terecht zijn gekomen op de percelen van de Gemeenten en aldaar een bodemverontreiniging hebben veroorzaakt.

7.39 Chemours c.s. bestrijden in de CvA dat Chemours c.s. ex art. 6:162 BW aansprakelijk zijn jegens de Gemeenten vanwege de achter randnr. 7.37 genoemde drie verwijten. Onderstaand zal hierop worden ingegaan, waarbij de Gemeenten opmerken dat de Gemeenten in het betoog van Chemours c.s. geen aanleiding zien tot bijstelling van hetgeen hieromtrent is gesteld in de dagvaarding en derhalve vasthouden aan het standpunt dat Chemours/Du Pont (oud) jegens de Gemeenten onrechtmatig heeft gehandeld en handelt.

7.40 Voordat nader wordt ingegaan op het betoog van Chemours c.s. merken de Gemeenten naar aanleiding van het gestelde door Chemours c.s. in de CvA op dat de Gemeenten met Chemours c.s. van oordeel zijn dat de (on)rechtmatigheid van het handelen van Chemours c.s. niet moet worden beoordeeld met wijsheid achteraf en dat is ook niet hetgeen de Gemeenten hebben betoogd of beogen.⁴⁷

Waarschuwingsplicht

PFOA

7.41 Naar het oordeel van de Gemeenten hebben Chemours/Du Pont (oud) onrechtmatig jegens hen gehandeld door na te laten de Gemeenten te waarschuwen of informeren over de risico's die zijn verbonden aan de emissie naar de lucht van PFOA. Hierdoor is de Gemeenten de kans ontnomen om maatregelen te nemen gericht op het tegengaan of beperken van de negatieve gevolgen van de emissie van deze stoffen voor de Gemeenten. Tot de maatregelen behoren ook – maar zeker niet uitsluitend – de mogelijkheid om negatieve adviezen te geven over en/of bezwaar en beroep in te stellen tegen besluiten van GS van Zuid-Holland tot verlening van aangevraagde vergunningen.

7.42 Met het waarschuwen of informeren wordt een aanwezig risico uiteraard niet geneutraliseerd, maar het draagt bij aan het beëindigen van de informatie-asymmetrie

---

⁴⁷ Zie achter randnr. 9.3.31 van de CvA.

die in kwesties als hier aan de orde aanwezig is tussen een milieubelastend en buitengewoon deskundig bedrijf als Chemours/Du Pont (oud) enerzijds en de omgeving van de inrichting anderzijds, waaronder de Gemeenten als eigenaar van percelen grond. Daar moet nog aan worden toegevoegd dat uit de jurisprudentie volgt dat de informatie die wordt verstrekt zodanig moet zijn dat de ontvanger zich tijdig en nauwkeurig geïnformeerd acht over de aanwezigheid van het risico. Een waarschuwing moet derhalve niet algemeen van aard zijn, maar moet voldoende duidelijk en specifiek zijn.

HR 28 mei 2004, ECLI:NL:HR:2004:AO4224 (Jetblast-arrest).

- 7.43 Gemeenten hebben in de dagvaarding en in deze conclusie gewezen op de kennis van Chemours/Du Pont (oud) ter zake van de aan PFOA verbonden gezondheids- en milieurisico's. Naar inschatting van de Gemeenten waren Chemours/Du Pont (oud) hier sinds 1980 al mee bekend, althans 1984 of 1993 of 1995. De Gemeenten verwijzen op dit punt naar randnrs. 6.3-6.5 van deze conclusie. Ook indien uw rechtbank van oordeel zou zijn dat enkel en alleen sprake is van aanwijzingen dat bedoelde risico's zijn verbonden aan PFOA, hetgeen de Gemeenten bestrijden, zijn de Gemeenten van oordeel dat ook dat reden had moeten zijn de Gemeenten te informeren en te waarschuwen. Chemours/Du Pont (oud) kan zich op dit punt niet verweren door te stellen dat een informatie- en waarschuwingsplicht pas aanwezig is bij het bestaan van wetenschappelijke zekerheid. Het voorzorgsbeginsel – dat doorwerkt in de maatschappelijke zorgvuldigheidsnorm – verzet zich daar evident tegen.
- 7.44 Dat de Gemeenten niet zelf hadden behoeven te begrijpen dat aan de emissie van PFOA risico's waren verbonden zoals die zich hebben gematerialiseerd en in deze procedure centraal staan, kan ook worden afgeleid uit vergunningaanvragen van Chemours/Du Pont (oud). Zo geeft de vergunningaanvraag van 1994 het volgende aan:

1. Alternatieve oppervlakte actieve stoffen

Ondanks meerdere pogingen is DuPont er nog niet in geslaagd een goed alternatief voor C8 in de PTFE productie te vinden. De combinatie van een volledig gefluorideerde koolstofketen en de oppervlakte-actieve verking maken C8 enerzijds zeer geschikt voor de PTFE productie, anderszijds maken ze dat de stof biologisch moeilijk afbreekbaar is.

Het onderzoek in de V.S. gaat door. Als er niet vóór het einde van dit jaar een doorbraak is, gaan wij ervan uit dat er voorlopig niet gerekend hoeft te worden op geschikte alternatieven, en dat emissie beperkende maatregelen onvermijdelijk zijn.

Zie productie G.20, vergunningaanvraag 20 juni 1994, p. 1 van de bijlage

[...]

Het is dus technisch mogelijk 80-90 % van de gasvormige C8 uitstoot af te vangen in een gaswasser en naar de rivier te lozen. C8 is niet afbreekbaar in een aerobe afvalwaterzuiveringsinstallatie. Hoevel de aquatische toxiciteit van C8, en de bioaccumulatie in waterig milieu laag zijn, geven wij er toch de voorkeur aan de C8 emissie naar de rivier niet te verhogen, en -indien mogelijk- te verlagen.

Zie productie G.20, vergunningaanvraag 20 juni 1994, p. 2 van de bijlage.

- 7.45 De bioaccumulatie van PFOA in waterig milieu zou volgens Chemours/Du Pont (oud) laag zijn. Voor hier is echter van belang dat over de bioaccumulatie van PFOA die buiten het waterig milieu terecht komt, zoals de bodem, niets wordt gemeld. De vergunningverlener – en daarmee ook derden als de Gemeenten – zijn niet geweest op de risico's die zijn verbonden aan het naar de lucht emitteren van PFOA. Chemours/Du Pont (oud) hebben telkens nagelaten de Gemeenten (en andere derden) te informeren en te waarschuwen voor de aan de emissie van PFOA verbonden gevaren, hetgeen strijdig is met de maatschappelijke zorgvuldigheid.

GenX-stoffen

- 7.46 Voor GenX-stoffen is het niet anders, en verzoeken de Gemeenten uw rechtbank het gestelde achter randnrs. 7.41-7.42 hier als ingelast te beschouwen. Ondanks de bij Chemours/Du Pont (oud) aanwezige kennis omtrent de risico's van GenX-stoffen heeft Chemours/Du Pont (oud) de keuze gemaakt in de vergunningsaanvraag uit 2013 slechts het volgende op te merken:

- voor de Teflon® HEP fabriek wordt meer emissie van ammoniak, HF en TFE aangevraagd door betere procesinzichten. De hulpstof APFO wordt vervangen door de minder milieu belastende stoffen E1 en FRD-903. De emissies veranderen hierdoor ook.
- voor de Teflon® PTFE fabriek wordt meer emissie van TFE aangevraagd door betere procesinzichten. De emissies van APFO wordt vervangen door emissie van de minder milieu belastende stoffen E1 en FRD-903.

Zie de Revisieaanvraag d.d. 29 maart 2013, algemene inleiding p. 9 (**productie G.23**).

En:

Het dispergeermiddel APFO is geleidelijk uitgefaseerd als hulpstof voor de polymerisatie en is sinds 2011 niet meer gebruikt en gelooft. APFO is vervangen door het nieuwe preparaat GenX. In tegenstelling tot APFO is de GenX formulatie minder milieubelastend, minder persistent en is **niet bioaccumulatief voor mens en andere organismen**. GenX bestaat uit de componenten FRD-901, FRD-903 en ammoniak. Voor het beheersen van de emissies naar lucht en water zal gebruik gemaakt worden van de bestaande systemen die voor APFO werden ingezet.

Zie de Revisieaanvraag d.d. 29 maart 2013, deel 2 activiteiten, p. 125 (productie G.23) (arcering adv.).

- 7.47 Door het hierbij te laten heeft Chemours/Du Pont (oud) in strijd gehandeld met de maatschappelijke zorgvuldigheid. Chemours/Du Pont (oud) had helder en duidelijk en derhalve niet algemeen, maar specifiek moeten wijzen op de gevaren en risico's die verbonden zijn aan het gebruik van GenX-stoffen alsook de emissie ervan naar de lucht.

Vergelijk in die zin HR 28 mei 2004, ECLI:NL:HR:2004:AO4224 (Jetblast-arrest), r.o. 3.4.3.

Nalaten luchtemissies PFOA en GenX-stoffen aanzienlijk te beperken of te staken

- 7.48 Zoals uitgebreid is betoogd in de dagvaarding en in de onderhavige conclusie heeft Chemours/Du Pont (oud) ondanks de kennis die Chemours/Du Pont (oud) had of had behoren te hebben met betrekking tot de gevaarlijke eigenschappen van PFOA en GenX-stoffen voor mens en milieu, de emissie naar de lucht van deze stoffen laten voortduren en derhalve op de koop toegenomen dat ten gevolge van depositie er een verontreiniging heeft kunnen plaatsvinden van de percelen van de Gemeente. Chemours/Du Pont (oud) heeft er derhalve voor gekozen deze negatieve effecten van haar productieactiviteiten niet te betrekken bij haar beslissingen aangaande het voortzetten ervan of heeft beslist deze effecten te negeren.
- 7.49 Naar het oordeel van de Gemeenten is dat verwijtbaar en is niet voldaan aan de zorgplicht die gezien het bepaalde in art. 6:162 BW ter zake van gevaarlijke stoffen geldt voor de eigenaar en/of gebruiker ervan. Die moet gezien het inherente gevaar dat is verbonden aan het gebruik van in dit geval PFOA en GenX-stoffen voor mens en milieu, waaronder eigendommen als hier aan de orde, maatregelen nemen gericht op zoveel als mogelijk voorkomen van de verwezenlijking van dat gevaar. Het nemen van voorzorg- of beperkende maatregelen is echter nagelaten, althans zijn – voor zover

deze wel zijn genomen – zo weinig effectief geweest dat een verontreiniging van de percelen van de Gemeenten niet is voorkomen, waarbij van belang is dat luchtemissies in het geval van PFOA zijn doorgezet tot september 2012. Luchtemissies met GenX-stoffen vinden nog steeds plaats.

- 7.50 Chemours/Du Pont (oud) had zich rekenschap moeten geven van de “toenmalige kennis”⁴⁸ die bij Chemours/Du Pont (oud) aanwezig was, waarbij de Gemeenten ervan overtuigd zijn dat al halverwege de jaren '80 van de vorige eeuw bekend was of behoorde te zijn dat aan het gebruik van PFOA en daarmee ook de emissie naar de lucht van PFOA, milieu- en gezondheidsrisico's zijn verbonden en wel zodanig dat van Chemours/Du Pont (oud) had mogen worden verwacht dat emissies naar de lucht zouden worden gestaakt dan wel aanzienlijk zouden worden beperkt.

Zie op dit punt hetgeen hierover is opgemerkt achter randnrs. 3.65 e.v. van de dagvaarding en achter randnrs. 6.3-6.5 van deze conclusie.

- 7.51 Indien en voor zover uw rechtbank er niet van overtuigd is dat bedoelde kennis reeds halverwege de jaren '80 aanwezig was, zijn de Gemeenten ervan overtuigd dat alsdan 1993/1994 als uitgangspunt moet worden genomen. De Gemeenten wijzen ter onderbouwing van dit standpunt naar hetgeen omtrent de aanwezige kennis is opgemerkt achter randnr. 3.67, op pag. 81, van de dagvaarding, waar wordt verwezen naar de prod. G.76 en 78.
- 7.52 Waar het betreft GenX-stoffen komen de Gemeenten uit op 2009/2010 (zie randnrs. 3.72 e.v. van de dagvaarding en randnrs. 6.7-6.8 van deze conclusie). Alsdan was de kennis van Chemours/Du Pont (oud) zodanig dat beslist had moeten worden om in 2013 niet over te gaan tot het emitteren naar de lucht van deze stoffen. Indien en voor zover Chemours/Du Pont (oud) willen betogen dat in 2009/2010 dergelijke kennis nog onvoldoende was om tot een dergelijke beslissing te komen, merken de Gemeenten op dat de kennis die toen al wel aanwezig was, Chemours/Du Pont (oud) gezien het voorzorgbeginsel – en meer in algemene zin de maatschappelijke zorgvuldigheid – had moeten aanzetten tot het doen van verder onderzoek en pas over te gaan tot het emitteren naar de lucht van GenX-stoffen als veel meer bekend was over deze stoffen en risico's voor mens en milieu zouden kunnen worden uitgesloten, bijvoorbeeld door het gebruik van andere technieken.
- 7.53 Naar het oordeel van de Gemeenten heeft Chemours/Du Pont (oud) in strijd gehandeld met de ongeschreven zorgvuldigheidsnorm door, kennelijk, zonder of onvoldoende acht te slaan op aanwezige kennis ter zake van de risico's die zijn verbonden aan PFOA en GenX-stoffen, de emissie naar de lucht van PFOA en GenX-stoffen niet te staken of aanzienlijk te beperken. Dat nalaten heeft geleid tot de bodemverontreiniging waarvoor de Gemeenten in deze procedure opkomen en heeft ertoe geleid dat de

⁴⁸ Zie HR 17 december 2010, ECLI:NL:HR:2010:BN6236, NJ 2012/155 m.nt. T. Hartlief, rov. 4.4.6 (Wilnis).

Gemeenten kosten hebben moeten maken die niet hadden behoeven te worden gemaakt als Chemours/Du Pont (oud) anders had gehandeld dan het heeft gedaan.

'Omgevallen bomen'-jurisprudentie

- 7.54 Tot slot. De Gemeenten hebben achter randnrs. 3.49 e.v. van de dagvaarding onder verwijzing naar de 'omgevallen bomen'-jurisprudentie betoogd dat er een gehoudenheid bestaat voor Chemours c.s. om hetgeen vanwege de luchtemissies van PFOA en GenX-stoffen is neergeslagen op de percelen van de Gemeenten op te ruimen. Er is sprake van een vanwege de depositie van deze geëmitteerde stoffen veroorzaakte aantasting van eigendommen van de Gemeenten en zoals volgt uit de door de Gemeenten in de dagvaarding aangehaalde jurisprudentie, handelen Chemours c.s in strijd met de maatschappelijke zorgvuldigheid als nagelaten wordt maatregelen te nemen om ter plaatse van de percelen van de Gemeenten aanwezige PFOA en GenX-stoffen te verwijderen.
- 7.55 Overigens is een dergelijke verplichting, zoals is opgemerkt in de dagvaarding, achter randnrs. 3.51 e.v., ook af te leiden uit het Afvalstoffenrecht. Zo volgt uit art. 10.1 lid 2 jo art. 10.1a Wet milieubeheer dat een ieder bij wie afvalstoffen ontstaan - hier Chemours/Du Pont (oud) die zich door het emitteren naar de lucht van reststoffen die vrijkomen bij het productieproces ook heeft ontdaan en ontdoet van deze afvalstoffen - "verboden handelingen met deze afvalstoffen te verrichten of na te laten, waarvan hij weet of redelijkerwijs had kunnen weten dat daardoor nadelige gevolgen voor het milieu ontstaan of kunnen ontstaan". Zoals is betoogd achter randnrs. 6.3-6.8 had Chemours/Du Pont (oud) kennis van de negatieve gevolgen van het gebruik van PFOA en GenX-stoffen, maar heeft Chemours/Du Pont (oud) zich ondanks dat door het emitteren van PFOA en GenX-stoffen ontdaan van afvalstoffen en daarmee het risico genomen dat een verontreiniging van de bodem zou kunnen ontstaan. Gegeven de bijzondere expertise van Chemours/Du Pont (oud) ter zake van het gebruik van PFOA en GenX-stoffen en de daaraan verbonden risico's, wist Chemours/Du Pont (oud) of had zij kunnen weten dat als dergelijke stoffen naar de lucht worden geëmitteerd dit nadelige gevolgen voor het milieu heeft, in dit geval de verontreiniging van de bodem.
- 7.56 Voor zover Chemours/Du Pont (oud) zich ter zake van het beroep dat de Gemeenten doen op het Afvalstoffenrecht beroepen op het relativiteitsvereiste (art. 6:163 BW), merken de Gemeenten op dat art. 10.1 Wm zich ook strekt tot de belangen waarvoor de Gemeenten opkomen; het gevrijwaard blijven van de verontreiniging van de hen toebehorende percelen. Los daarvan is de in art. 10.1 Wm neergelegde norm van belang voor de invulling van de ongeschreven zorgvuldigheidsnorm. Het is één van factoren die naar het oordeel van de Gemeenten moeten worden betrokken bij de invulling van de voor Chemours/Du Pont (oud) jegens de Gemeenten geldende ongeschreven zorgvuldigheidsnorm.

Vgl. Rb. Den Haag 26 mei 2021, ECLI:NL:RBDHA:2021:5337, rov. 4.4.2 (Milieudefensie c.s./Shell (Klimaatzaak), waarin de rechtbank 14 factoren onderscheidt die worden betrokken bij de invulling van de ongeschreven zorgvuldigheidsnorm.

Zie ook C. van Dam, Aansprakelijkheidsrecht, Bju 2020, p. 123-125.

- 7.57 Chemours c.s. betogen dat ter zake van het voorgaande dat sprake zou zijn van ongespecificeerde stellingen.⁴⁹ De Gemeenten bestrijden dit. Op basis van zowel de 'omgevallen bomen'-jurisprudentie als het Afvalstoffenrecht bestaat er een verplichting om hetgeen is achtergelaten, en dat van de (rechts)persoon die dit heeft achtergelaten, op te ruimen. Chemours c.s. hebben niet overeenkomstig deze verplichting gehandeld en doen dat nog steeds niet. Dat is verwijtbaar in de zin van art. 6:162 BW.

VII. Verleende vergunningen vrijwaren niet van aansprakelijkheid

8 Vergunning vrijwaart niet van aansprakelijkheid

- 8.1 Chemours c.s. stellen in zowel de CvA als in de pleitnota dat de leer van de formele rechtskracht in de weg staat aan de toewijzing van de vorderingen van de Gemeenten.⁵⁰ De Gemeenten zijn een andere mening toegedaan en merken onder verwijzing naar onderstaande uitspraken op dat uitgangspunt in de jurisprudentie is dat een vergunning niet vrijwaart van aansprakelijkheid, ook niet indien het besluit tot verlening van de vergunning onherroepelijk is geworden.

Zie o.a.:

- HR 10 maart 1972, ECLI:NL:HR:1972:AC1311;
- HR 21 oktober 2005, ECLI:NL:HR:2005:AT8823, rov. 3.5.1, 3.5.2 en 3.6;
- Conclusie AG HR 21 oktober 2005, ECLI:NL:PHR:2005:AT8823, para. 12;
- Rb. Midden-Nederland 22 juni 2016, ECLI:NL:RBMNE:2016:5339;
- HR 16 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1106, rov. 3.3.2;
- Hof Arnhem-Leeuwarden 16 april 2019, ECLI:NL:GHARL:2019:3392.

- 8.2 Relevant hierbij is dat de Gemeenten ter zake van de vergunningverlening aan Chemours en Du Pont (oud) – en daarmee de beoordeling van door Chemours en/of Du Pont (oud) ingediende vergunningaanvragen - niet de vergunningverlenende instantie zijn of zijn geweest en derhalve ook niet het besluit tot vergunningverlening hebben genomen en de afwegingen hebben kunnen maken die in dat kader door het bevoegd zijn gemaakt.

⁴⁹ CvA, achter randnr. 9.3.2.

⁵⁰ CvA, achter randnr. 9.3.90 e.v. en pleitnota Chemours c.s., p. 5-6.

- 8.3 De Gemeenten hadden wellicht een negatief advies kunnen geven over en/of bezwaar en beroep kunnen aantekenen tegen het besluit tot verlening van vergunningen op basis waarvan PFOA en later GenX-stoffen zijn geëmitteerd naar de lucht, maar zoals ook is opgemerkt in de dagvaarding⁵¹ waren de Gemeenten er niet van op de hoogte dat het op basis van de verleende vergunningen mogelijk zou worden stoffen te emitteren die een aanzienlijk risico opleveren voor mens en milieu en wel zodanig dat deze stoffen inmiddels worden aangemerkt als (potentieel) Zeer Zorgwekkende Stoffen.
- 8.4 Ook waren de Gemeenten er niet mee bekend dat de door Chemours/Du Pont (oud) naar de lucht geëmitteerde stoffen zeer nabij de Inrichting zouden neerslaan en dit als gevolg zou hebben dat vanwege de emissie van PFOA en GenX-stoffen de bodem verontreinigd zou raken, waaronder percelen grond die eigendom zijn van de Gemeenten. Chemours/Du Pont (oud) heeft de Gemeenten hier nimmer over geïnformeerd. Ook volgt niet uit de door Chemours/Du Pont (oud) ingediende vergunningaanvragen dat het bevoegd gezag hierover is geïnformeerd en derhalve dit aspect heeft kunnen betrekken bij vergunningverlening.
- 8.5 Daar voegen de Gemeenten nog aan toe dat, zoals reeds opgemerkt, het in het kader van een vergunningstraject nalaten bezwaar te maken niet in de weg staat aan het aannemen van aansprakelijkheid van degene die op basis van een vergunning handelingen verricht die schade veroorzaken bij de (rechts)persoon die de mogelijkheid had om naar aanleiding van het besluit tot vergunningverlening in bezwaar te gaan.
- HR 21 oktober 2005, ECLI:NL:HR:2005:AT8823, rov. 3.5.1 en 3.5.2;
  - Hof Arnhem-Leeuwarden 16 april 2019, ECLI:NL:GHARL:2019:3392, rov. 4.12 en 4.30.
- 8.6 Ook volgt niet uit de bestuursrechtelijke besluiten die in vervolg op de door Chemours/Du Pont (oud) ingediende vergunningaanvragen zijn genomen, dat de belangen van de Gemeenten, bestaande uit het voorkomen van bodemverontreiniging vanwege het neerslaan van door Chemours/Du Pont (oud) naar de lucht uitgestoten stoffen en daarmee van een aantasting van eigendommen van de Gemeenten, zijn meegenomen bij vergunningverlening. Dat brengt met zich dat de verleende vergunningen niet in de weg staan aan het aannemen van aansprakelijkheid vanwege het op basis van deze vergunningen uitstoten naar de lucht van PFOA en van GenX-stoffen en het neerslaan ervan, waardoor bodemverontreiniging is veroorzaakt. De Gemeenten lichten dit toe.
- 8.7 De Hoge Raad heeft in zijn arrest van 21 oktober 2005, ECLI:NL:HR:2005:AT8823, het volgende overwogen:

---

⁵¹ Zie dagvaarding, achter randnr. 3.58 e.v.

“Het antwoord op de vraag of en in hoeverre een door de overheid verstrekte vergunning invloed heeft op de beoordeling van de aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad van degene die overeenkomstig de hem verstrekte vergunning handelt, doch daarbij schade of hinder toebrengt aan derden, hangt af van de aard van de vergunning en het belang dat wordt nagestreefd met de regeling waarop de vergunning berust, zulks in verband met de omstandigheden van het geval (HR 10 maart 1972, NJ 1972, 278). Daarbij heeft te gelden dat de vergunninghouder er in het algemeen op mag vertrouwen dat de vergunning overeenkomstig de wet is verleend en de overeenkomstig de wet in aanmerking te nemen belangen door de vergunningverlenende instantie volledig en op juiste wijze zijn afgewogen, en dat hij gerechtigd is van die vergunning gebruik te maken [...]”. (rov. 3.5.1) (aec. Toegev.)

- 8.8 De Hoge Raad overweegt in dit arrest echter ook dat een vergunning niet vrijwaart van aansprakelijkheid als de aan de orde zijnde belangen niet zijn meegewogen bij vergunningverlening:

“ 3.5.3 De Woningwet bevat geen bepaling die zich rechtstreeks keert tegen het zodanig bouwen dat daardoor aan een ander onrechtmatige hinder wordt toegebracht. [...] Ook de Wet op de Ruimtelijke Ordening bevat geen bepaling die zich rechtstreeks keert tegen het zodanig bouwen dat daardoor aan een ander onrechtmatige hinder wordt toegebracht. [...] Het vorenoverwogene leidt tot de conclusie dat het belang van het voorkomen van onrechtmatige hinder door het gebruik maken van door een bestemmingsplan toegestane bouw mogelijkheden niet een belang is dat door de wettelijke regeling van het bestemmingsplan wordt nagestreefd zoals hiervóór in 3.5.1 bedoeld.”

- 8.9 De Hoge Raad concludeert uiteindelijk als volgt:

“3.6. Het in 3.5.3 overwogene brengt mee dat de onderdelen 2.2–2.4 falen voorzover zij strekken ten betoge dat een bouwvergunning die formele rechtskracht heeft gekregen en dus geacht moet worden in overeenstemming met het bestemmingsplan te zijn verleend, de houder die heeft gebouwd in overeenstemming met de bouwvergunning, in zoverre vrijwaart voor aansprakelijkheid wegens het veroorzaken van onrechtmatige hinder.”

Vgl.: AbRvS 25 mei 2016, ECLI:NL:RVS:2016:1422 ov. 13.1.

- 8.10 Bij vergunningverlening aan Chemours/Du Pont (oud) is door gedeputeerde staten van Zuid-Holland getoetst aan de Hinderwet (geldend van 1981-1993), de Wet inzake de luchtverontreiniging (geldend van 1970-1993) en later de Wet milieubeheer (vanaf

1993). Uit deze wetten, de considerans bij deze wetten of de toetsingsgronden die ter zake van vergunningverlening zijn opgenomen, volgt niet dat het kunnen ontstaan van bodemverontreiniging vanwege de emissie en depositie van PFOA en GenX-stoffen als belang werd meegewogen bij vergunningverlening. Laat staan de mogelijkheid dat vanwege de emissie en depositie van PFOA en GenX-stoffen een aantasting van eigendommen zou kunnen ontstaan.

- 8.11 Ook volgt niet uit de besluiten van het bevoegd gezag tot verlening van de diverse vergunningen aan Chemours/Du Pont (oud) dat met dit belang van de Gemeenten bij vergunningverlening rekening is gehouden.
- 8.12 Kortom, de hier relevante wettelijke regelingen alsook de op basis daarvan verleende vergunningen strekken niet ter voorkoming van de schade die de Gemeenten vanwege de emissie en depositie van PFOA en GenX-stoffen hebben geleden en lijden. Dat brengt naar het oordeel van de Gemeenten met zich – waarmee de Gemeenten reageren op in het rov. 5.30 van het Vonnis opgenomen verzoek - dat uw rechtbank hier *wel* de ruimte heeft om het handelen van Chemours/Du Pont (oud) te toetsen en als onrechtmatig te bestempelen. Er is geen sprake van een afweging door uw rechtbank van belangen die reeds bij vergunningverlening zijn meegewogen.
- 8.13 De Gemeenten wijzen nog op de navolgende drie uitspraken, waarbij zij opgemerkt dat uit de laatste twee uitspraken juist volgt dat er *geen* ruimte is voor de burgerlijke rechter om te toetsen of een handelen onrechtmatig is als bij vergunningverlening reeds de belangen zijn afgewogen die de burgerlijke rechter in aanmerking moet nemen om te beoordelen of onrechtmatig is gehandeld.
- Hof Arnhem-Leeuwarden 16 april 2019, ECLI:NL:GHARL:2019:3392, rov. 4.12;
  - Rb 17 maart 2021, ECLI:NL:RBOBR:2021:1168, rov. 5.16;
  - Rb. Midden-Nederland 22 juni 2016, ECLI:NL:RBMNE:2016:5339, rov. 4.5.
- 8.14 Samenvattend. Omdat bij vergunningverlening de belangen van de Gemeenten om vanwege de emissie van PFOA en GenX-stoffen gevrijwaard te blijven van bodemverontreiniging niet zijn meegewogen, moet voorbij worden gegaan aan de stelling van Chemours c.s. dat ter zake van de vorderingen van de Gemeenten zou moeten worden aangenomen dat een vergunning vrijwaart van aansprakelijkheid. Ook moet voorbij worden gegaan aan de stelling dat de Gemeenten een oneigenlijk gebruik maken van de civiele route.
- 8.15 Tot slot wijzen de Gemeenten erop dat Chemours/Du Pont (oud) een buitengewone deskundige partij is, die zo volgt uit de dagvaarding, al sinds jaren bekend is met de milieu- en gezondheidsrisico's die verbonden zijn aan PFOA en GenX-stoffen.⁵² Gesteld nu dat bij vergunningverlening door het bevoegd gezag wel de mogelijkheid op het

⁵² Zie dagvaarding, achter randnrs. 3.63-3.75.

ontstaan van bodemverontreiniging in de Gemeenten vanwege de emissie naar de lucht van deze stoffen is meegenomen – hetgeen de Gemeenten uitdrukkelijk bestrijden – had dan niet van een professionele partij als Chemours/Du Pont (oud) mogen worden verwacht dat deze, omdat de voorschriften uit de vergunning kennelijk onvoldoende zijn om risico's voor derden te voorkomen, zelfstandig zou beslissen zodanige maatregelen te nemen dat bodemverontreiniging zou zijn voorkomen? Naar het oordeel van de Gemeenten is dit het geval en is het nalaten ervan onrechtmatig jegens de overheden.

VIII. Schade

9 Schade

9.1 In de dagvaarding zijn de Gemeenten achter randnrs. 3.96-3.112 ingegaan op de schade die zij hebben geleden, lijden en nog zullen lijden als gevolg van de emissie van PFOA en GenX-stoffen door Chemours/Du Pont (oud). In de dagvaarding is op de volgende schadeposten gewezen:

- schade door verontreiniging aan percelen van de gemeenten (zie: randnr. 2.71 e.v. van de dagvaarding);
- onderzoekskosten (zie: randnrs. 3.97-3.101 van de dagvaarding);
- vertragingsschade bouwprojecten (zie: randr. 3.102-3.106 van de dagvaarding);
- kosten inrichting en gebruik (tijdelijke) depots (zie: randnrs. 3.107-3.109 van de dagvaarding);
- ambtenarenkosten (zie: randnr. 3.110 van de dagvaarding);
- kosten advisering en communicatie (zie: randnr. 3.111 van de dagvaarding), en;
- advocaatkosten (zie: randnr. 3.112 van de dagvaarding).

9.2 In toevoeging op hetgeen in de dagvaarding ter zake van de schade is opgemerkt, wijzen de Gemeenten nog op het volgende.

Moestuinen en onderzoek

9.3 Zoals achter randnrs. 3.3 e.v. is uiteengezet geldt voor een aantal moestuinen van de Gemeenten een gebruiksbeperking als gevolg van de emissie van PFOA en GenX-stoffen door Chemours/Du Pont (oud). Het gaat hierbij om de achter randnr. 3.15 opgenomen kadastrale percelen. De Gemeenten hebben bovendien onderzoekskosten moeten maken om de moestuinen en de daarin groeiende gewassen te onderzoeken. In de dagvaarding hebben de Gemeenten er al op gewezen (randnrs. 3.97-3.101 van de dagvaarding) dat de Gemeenten – door het handelen van Chemours/Du Pont (oud) – kosten hebben moeten maken voor het door het RIVM uitgevoerde

moestuinsonderzoek van september 2018 (zie randnr. 2.66 e.v. van de dagvaarding). Later hebben de Gemeenten opdracht moeten geven voor de volgende onderzoeken:

- RIVM, 'Herziening van de risicobeoordeling van GenX en PFOA in moestuingewassen in Dordrecht, Papendrecht en Sliedrecht', 4 juni 2021;
- RIVM-rapport 'Risicobeoordeling van PFAS in moestuingewassen uit moestuinen in de gemeenten Dordrecht, Papendrecht, Sliedrecht en Molenlanden' 5 september 2022, en;
- Arcadis, Grond- en wateronderzoek in de moestuinen van het RIVM-gewasonderzoek (oplevering waarschijnlijk in december 2022).

9.4 Deze onderzoeken zien volledig op de gevolgen van de emissie van PFOA en GenX-stoffen door Chemours/Du Pont (oud). Zichtbaar is dat de moestuinen die ten noordoosten van de Inrichting liggen het zwaarst zijn getroffen door de emissies. Deze kosten hadden door de Gemeenten niet hoeven te worden gemaakt als rechtmatig was gehandeld door Chemours/Du Pont (oud). Deze kosten zijn verhaalbaar op Chemours c.s.

Zie in dat kader:

- HR 24 juni 2016, ECLI:NL:HR:2016:1278, r.o. 3.6.1-3.6.2;
- HR 19 december 1975, ECLI:NL:PHR:1975:AC5664, NJ 1976, 280;
- HR 15 mei 2020, ECLI:NL:HR:2020:890, r.o. 3.2.1.

9.5 Voor zover Chemours c.s. stellen dat de Gemeenten geen schade lijden door de bekostiging van de onderzoeken omdat zij daarvoor een SPUK-subsidie hebben gekregen, wijzen de Gemeenten erop dat de SPUK-subsidie niet kostendekkend is. In de beschikking waarmee de subsidie is toegekend staat dat slechts (circa) 58% van het aangevraagde bedrag wordt toegekend:

Het totaal van de aanvragen voor buitenproportionele opgaven overstijgt het beschikbare plafond van € 40.000.000,- exclusief btw. Conform artikel 7, tweede lid, is het beschikbare bedrag evenredig verdeeld over de betreffende aanvragen. De toekenning is vastgesteld op (circa) 58% van het aangevraagde bedrag.

(prod. G.101).

9.6 In het geval dat de Gemeenten met de onderhavige procedure een schadevergoeding van Chemours c.s. krijgen, zullen de subsidiemiddelen die zijn toegekend voor die delen aan de subsidieverstrekker worden teruggestort. De Gemeenten wijzen in dat kader op de door hen ingediende subsidieaanvraag:

nu in deze aanvraag opgenomen. Mocht de procedure uiteindelijk als resultaat hebben dat de vier gemeenten de schade vergoed krijgen, dan worden de subsidiemiddelen die zijn toegekend voor die delen aan de subsidieverstrekker teruggestort. In de begroting van deze aanvraag worden ook de kosten voor de dagvaarding vanaf 1-1-2021 opgenomen.

(prod. G.102).

Ambtenarenkosten

- 9.7 Met betrekking tot de ambtenarenkosten die de Gemeenten als gevolg van de emissie van PFOA en GenX-stoffen door Chemours/Du Pont (oud) hebben moeten maken die anders niet zouden zijn gemaakt, wijzen de Gemeenten op het arrest van de Hoge Raad van 24 juni 2016, ECLI:NL:HR:2016:1278, r.o. 3.6.1-3.6.2, waaruit volgt dat deze kosten voor vergoeding in aanmerking komen.

Schadeclaims

- 9.8 Tot slot. Op 9 februari 2021 is de gemeente Sliedrecht aansprakelijk gesteld voor het leveren van met PFOA en GenX-stoffen verontreinigde grond aan de Stichting Sportaccommodatie Benedenveer (**prod. G.103**). Ook deze aansprakelijkstelling is een direct gevolg van het handelen van Chemours/Du Pont (oud).

Schadestaat

- 9.9 Omdat de Gemeenten om een verwijzing naar een schadestaatprocedure verzoeken, beperken de Gemeenten zich tot het voorgaande ten aanzien van de schade die zij hebben geleden, lijden en nog zullen lijden als gevolg van de emissie van PFOA en GenX-stoffen door Chemours/Du Pont (oud).

IX. Overig

10 Geen eigen schuld

- 10.1 Chemours c.s. stellen dat achter randnr. 9.4.1 van de CvA dat de Gemeenten vanwege het doen ontstaan door Chemours/Du Pont (oud) van bodemverontreiniging in de Gemeenten een "zondebok" zoeken en om die reden hebben beslist Chemours c.s. te dagvaarden. Daarbij merken Chemours c.s. op dat de Gemeenten zich "lang bewust doof hebben gehouden"⁵³ en "de hand in eigen boezem"⁵⁴ zouden moeten steken en derhalve niet de last van het doen ontstaan van verontreiniging bij Chemours c.s. zouden moeten (willen) leggen. In dat kader wordt opgemerkt dat de Gemeenten hebben nagelaten (negatief) te adviseren over en/of beroep aan te tekenen tegen het besluit van het bevoegd gezag tot verlening van vergunningen aan Chemours/Du Pont (oud), hetgeen met zich zou brengen dat ex art. 6:101 BW geen aansprakelijkheid jegens Chemours c.s. zou kunnen worden aangenomen.
- 10.2 Voordat nader wordt ingegaan op deze stelling van Chemours c.s. merken de Gemeenten op dat Chemours c.s. op meerdere plaatsen in de CvA lijken te suggereren

⁵³ CvA, achter randnr. 6.3.13.

⁵⁴ CvA, achter randnr. 9.4.1.

dat de colleges van B&W van de Gemeenten bevoegd gezag zijn of zijn geweest ter zake van de luchtmissies van Chemours/Du Pont (oud). Het is in zoverre juist dat het college van B&W van Dordrecht in 1967 of 1968 een vergunning heeft verleend aan Chemours/Du Pont (oud) (prod. G.3). Zoals volgt uit de door Chemours c.s. en de Gemeenten overgelegde producties⁵⁵ alsook het rapport van Tauw (prod. ChDP.I.1, p. 25 e.v.), zijn de hier relevante vergunningen – die betrekking hebben op de emissie van PFOA en vanaf juli 1982 zijn verleend - echter verleend door GS van Zuid-Holland. Gesteld kan derhalve niet worden dat de Gemeenten, in hun hoedanigheid van vergunningverlener, hier hadden moeten acteren. De Gemeenten waren dat niet; ook niet de Gemeente Dordrecht, die in 1967 of 1968 aan Chemours/Du Pont (oud) een vergunning heeft verleend.

- 10.3 Resteert het verwijt dat de Gemeenten hebben nagelaten advies uit te brengen en/of beroep aan te tekenen tegen aan Chemours/Du Pont (oud) verleende vergunningen, overigens alsof de inzet van dergelijke juridische instrumenten Chemours/Du Pont (oud) zou vrijpleiten van aansprakelijkheid.
- 10.4 De Gemeenten hebben nagelaten advies in te brengen en/of beroep aan te tekenen tegen bedoelde besluiten simpelweg omdat de Gemeenten niet op de hoogte waren van de risico's die aan het productieproces van Chemours/Du Pont (oud) waren verbonden, meer specifiek dat vanwege de luchtmissie van PFOA en de depositie die daarop vervolgens plaatsvindt, een verontreiniging zou kunnen ontstaan van de hen toebehorende percelen.
- 10.5 Belangrijker is echter dat hier het nalaten te adviseren en/of beroep aan te tekenen niet in de weg staat aan het aannemen van aansprakelijkheid van degene die op basis van een vergunning handelingen verricht die schade veroorzaken bij de (rechts)persoon die de mogelijkheid had om naar aanleiding van het besluit tot vergunningverlening te adviseren of in beroep te gaan. Zie in deze zin:
- HR 21 oktober 2005, ECLI:NL:HR:2005:AT8823, rov. 3.5.1 en 3.5.2;
  - Hof Arnhem-Leeuwarden 16 april 2019, ECLI:NL:GHARL:2019:3392, rov. 4.12 en 4.30.
- 10.6 De Gemeenten zijn dan ook van oordeel dat het beroep dat Chemours/Du Pont (oud) doet op art. 6:101 BW niet opgaat.

11 Ontvankelijkheid en verjaring

- 11.1 Chemours c.s. gaan in de CvA uitgebreid in op de vraag of de Gemeenten ontvankelijk zijn in hun vorderingen en betogen voorts dat de vorderingen van de Gemeenten zijn verjaard.

⁵⁵ Resp. o.a. prod. G.4-G.6 en prod. ChDP.IV.1 e.v.

11.2 Gezien de inhoud van het Vonnis achten de Gemeenten het niet langer noodzakelijk om op deze twee onderwerpen in te gaan anders dan te verwijzen naar hetgeen hieromtrent is opgemerkt in de dagvaarding en in deze conclusie is opgemerkt over de omvang van de uitstoot van Chemours/Du Pont (oud), de periode waarin deze plaatsvond (voor zover het betreft PFOA) en de 'pro rata temporis' methode.

12 Bewijsaanbod

De Gemeenten houden vast aan het in de dagvaarding neergelegde bewijsaanbod, waaronder de mogelijkheid de aldaar genoemde personen te horen.

13 Conclusie

Tot toewijzing van het gevorderde, zoals gewijzigd bij eiswijziging als geformuleerd achter randnr. 2.1 van deze conclusie.

Advocaat

---

behandeld door	Edward Brans, Katrien Winterink, Mathijs Peters en Ikram el Mourabit
correspondentie	Postbus 11756, 2502 AT Den Haag
telefoon	+31 70 515 3232
e-mail	edward.brans@pelsrijcken.nl

PELS RIJCKEN

Productielijst

Producties bij dagvaarding

Productie G.1	Europees octrooi GenX-technologie
Productie G.2	TNO, 'Archiefonderzoek historische emissies DuPont Dordrecht' van 2 januari 2017
Productie G.3	Vergunning Du Pont de Nemours (Oud) van 2 juli 1967
Productie G.4	Vergunning Du Pont de Nemours (Oud) van 6 december 1988,
Productie G.5	Vergunning Du Pont de Nemours (Oud) van 26 juni 1992
Productie G.6	Vergunning Du Pont de Nemours (Oud) van 25 november 1994
Productie G.7	Vergunning Du Pont de Nemours (Oud) van 23 oktober 1996
Productie G.8	Vergunning Du Pont de Nemours (Oud) van 6 november 1998
Productie G.9	Vergunning Du Pont de Nemours van 3 oktober 2013
Productie G.10	RIVM, 'Evaluation of substances used in the GenX technology by Chemours, Dordrecht' (2016)
Productie G.11	Vergunning Chemours van 18 april 2017
Productie G.12	Beschikking jegens Chemours van 16 december 2019
Productie G.13	Persbericht DuPont VS over schikking van \$ 670,7 miljoen
Productie G.14	U.S. District Court Southern District of Ohio Eastern Division, 1 oktober 2015, C.A. 2:13-CV-0170 (Bartlett v. E.I. Du Pont de Nemours and Company)
Productie G.15	The New York Times, 'DuPont to Pay \$16.5 Million for Unreported Risks' van 15 december 2015

Productie G.16	'Consent Agreement and Proposed Final Order to Resolve DuPont's Alleged Failure to Submit Substantial Risk Information Under the [1976] Toxic Substances Control Act (TSCA) and Failure to Submit Data Under the Resource Conservation and Recovery Act (RCRA)' van 14 december 2005
Productie G.17	Persbericht Chemours VS van 21 januari 2021 over (mogelijke) toekomstige PFAS-aansprakelijkheden
Productie G.18	Vergunningaanvraag Du Pont de Nemours (Oud) van 11 juli 1986
Productie G.19	Vergunningaanvraag Du Pont de Nemours (Oud) van 30 oktober 1991
Productie G.20	Vergunningaanvraag Du Pont de Nemours (Oud) van 20 juni 1994
Productie G.21	Vergunningaanvraag Du Pont de Nemours (Oud) van 7 december 1995
Productie G.22	Vergunningaanvraag Du Pont de Nemours (Oud) van 2 maart 1998
Productie G.23	Revisievergunningsaanvraag van 29 maart 2013
Productie G.24	MOB, 'Advies met betrekking tot de aanvraag van 19 december 2018 revisievergunning Wabo milieu Du Pont de Nemours Nederland B.V.' van 28 januari 2019
Productie G.25	MOB, 'Advies met betrekking tot Aanvraag d.d. 20 december 2018 revisievergunning Wabo/Aanvraag Watervergunning Chemours Netherlands B.V.' van 11 februari 2019
Productie G.26	MOB, 'Advies met betrekking tot Aanvraag d.d. 20 december 2018 revisievergunning Wabo/Aanvraag Watervergunning Chemours Netherlands B.V. /Aanvulling 1' van 11 februari 2019
Productie G.27	MOB, 'Advies met betrekking tot: Concept ontwerpbeschikking maatwerkvoorschriften emissies naar de lucht, en wijziging voorschriften van de omgevingsvergunning voor het onderdeel

milieu voor de inrichting van Chemours Netherlands B.V.' van 6 mei 2019

- Productie G.28** MOB, 'Advies met betrekking tot: Revisievergunningaanvraag Chemours Netherlands B.V., aanvullende info van november/december 2019/Aanvulling op advies van 14 januari 2020' van 22 februari 2020
- Productie G.29** MOB, 'Advies met betrekking tot: Aanpassing waterzuivering en uitbreiding indirecte lozing; Aanvraag d.d. 10 september 2019 omgevingsvergunning Chemours Netherlands B.V.' van 10 oktober 2019
- Productie G.30** MOB, 'Advies met betrekking tot: Ambtshalve wijziging vergunning Chemours op basis van oppervlaktewaternorm voor GenX' van 25 juni 2018
- Productie G.31** MOB, 'Advies met betrekking tot (1) aanvraag d.d. 11 juli 2019 omgevingsvergunning Sequoia project (onderdeel milieu), plus (2) aanvraag emissies PFOA/PFAS van Chemours Netherlands B.V.' van 20 augustus 2019
- Productie G.32** Brief van 9 september 2019 van de gemeente Dordrecht aan gedeputeerde staten van Zuid-Holland (DCMR)
- Productie G.33** Brief van 13 maart 2020 van de gemeente Dordrecht aan gedeputeerde staten van Zuid-Holland (DCMR)
- Productie G.34** RIVM, 'Risicoschatting emissie PFOA voor omwonenden (Locatie: DuPont/Chemours, Dordrecht, Nederland)' (2016)
- Productie G.35** Expertisecentrum PFAS, 'Modellering luchtdepositie PFOA Zuid-Holland' van 30 maart 2021
- Productie G.36** Expertisecentrum PFAS, 'Relatie PFOA-emissies en PFOA in grond' van 21 november 2020
- Productie G.37** Verwachtingskaart, uit: Herziene handreiking toepassing van PFOA houdende grond Zuid-Holland Zuid
- Productie G.38** Expertisecentrum PFAS, 'Aanvullend luchtdepositie onderzoek PFOA en HFPO-DA (GenX) Dordrecht en omgeving Aanvullend

onderzoek naar de invloed van luchtmissies op de kwaliteit van grond en grondwater' van 26 maart 2018

- Productie G.39** Tritium Advies B.V., 'Verkennend bodemonderzoek Kweldamweg (ong.) te Sliedrecht' van 24 mei 2019
- Productie G.40** Tritium Advies B.V., 'Verkennend bodemonderzoek PFAS Parallelweg ong. te Sliedrecht' van 7 september 2018
- Productie G.41** Tritium Advies B.V., 'Verkennend bodemonderzoek PFOA en GenX Land van Matena, Papendrecht 'woongebied zuid (1) en zuid (2)' (deellocatie C) 'woongebied zuid (3) en noord (2)' (deellocatie D) 'oppervlaktewater openbaar gebied' (deellocatie E)' van 30 mei 2018
- Productie G.42** Tritium Advies B.V., 'Verkennend bodem- en asbestonderzoek Matenasche Scheidkade (ong.), Papendrecht' van 31 januari 2018
- Productie G.43** Arcadis, 'Milieukundig Bodemonderzoek Tiendzone te Papendrecht (percelen 1, 2, 3, 4 en 5)' van 12 februari 2019
- Productie G.44** Omgevingsdienst Zuid-Holland Zuid, 'Herziene handreiking toepassing PFOA houdende grond regio Zuid-Holland Zuid' van 13 juni 2018
- Productie G.45** LievenseCSO, 'Onderzoek naar de maximale gehalten PFOA in de bodem binnen gemeente Giessenlanden' van 15 augustus 2018
- Productie G.46** Expertisecentrum PFAS, 'Onderzoek naar de aanwezigheid van PFOA in de gemeente Molenwaard - Fase 1, 2 en 3. Onderzoek naar de concentraties PFOA in de grond en het verspreidingsgedrag van PFOA in de gemeente Molenwaard' van 26 oktober 2018
- Productie G.47** Expertisecentrum PFAS, 'Onderzoek naar de aanwezigheid van PFOA in de gemeente Molenlanden, Fase 4 Onderzoek naar de concentraties PFOA in de grond, grondwater en irrigatiewater in de gemeente Molenlanden' van 3 oktober 2019
- Productie G.48** Expertisecentrum PFAS, 'Omvang PFOA-verontreiniging in grondwater Dordrecht en omgeving' van 20 november 2019

Productie G.49	Figuur uit het onderzoek van het Expertisecentrum PFAS 'Herkomst PFOA in grond en grondwater Dordrecht en omgeving' van 30 maart 2021 (bijlage B)
Productie G.50	Toepassingskaart, uit: Herziene handreiking van PFOA houdende grond Zuid-Holland Zuid
Productie G.51	Annex E van het voorstel tot splitsing Chemours van 29 oktober 2014
Productie G.52	Schematisch overzicht vennootschapsrechtelijke splitsingen
Productie G.53	Annex E van het splitsingsvoorstel Du Pont de Nemours (<i>Oud</i>) van 28 november 2011
Productie G.54	Brief van Chemours aan gemeenten van 5 november 2021
Productie G.55	Interne memo Chemours/Du Pont, 'Voordrachten over "Teflon" Shake en C-8 voor "Teflon" productie personeel op 28 januari en 12 februari 1981' van 17 februari 1981
Productie G.56	Interne memo Chemours/Du Pont, 'Mededeling over mogelijke gezondheidsaspecten in relatie tot het werken met C-8' van 2 april 1981
Productie G.57	Brief DuPont VS, 'Ammonium Perfluorooctanoate (FC-143) C-8 Compounds' van 25 maart 1981
Productie G.58	Interne memo Chemours/Du Pont, 'C-8 Status' van 30 juli 1981
Productie G.59	Interne memo DuPont VS, 'Final Communication Package; C-8 Perfluorooctanoate' van 6 april 1981
Productie G.60	Brief van DuPont VS aan Dr. A. Binnerts van Chemours/Du Pont, 'Analysis of Blood Samples for Perfluorooctanoate' van 16 juli 1981
Productie G.61	Interne memo Chemours/Du Pont, 'Employee communication on C-8' van 17 november 1993
Productie G.62	L. Gordon et al., Perfluorooctanoic Acid Interactions with Human Serum Albumin, 1956

- Productie G.63** Interne memo DuPont VS, 'Toxicity of Teflon Dispersing Agents', van. 9 november 1961
- Productie G.64** R. Shapira en L. Zingales, 'Is pollution Value-Maximizing? The DuPont Case' (2017)
- Productie G.65** Interne memo DuPont VS, 'C-8 Communications Meeting; Outline, Talk & Charts' van 31 juli 1980
- Productie G.66** Interne memo DuPont VS, 'Request for Toxicological Information "Teflon" Division Chemicals' van 18 februari 1970
- Productie G.67** Interne memo DuPont VS, informatie over PFOA van 24 november 1975, geüpdatet op 8 januari 1979
- Productie G.68** Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, 'PFOA en DMAC in de productie van Teflon en Lycra bij Dupont' (2017)
- Productie G.69** Interne memo DuPont VS, 'Status Report on Washington Works Liver Function Survey and Coronary Heart Disease Mortality Study' van 28 augustus 1979
- Productie G.70** Interne memo DuPont VS, 'C-8 Perfluorooctanoate', van 6 april 1981
- Productie G.71** Correspondentie 3M en DuPont VS over PFOA van 14 december 1981
- Productie G.72** Interne memo Chemours/Du Pont, 'C8-Status' van 30 juli 1981
- Productie G.73** Interne memo Chemours/Du Pont, 'C8-Status' van 30 juli 1981
- Productie G.74** Interne memo DuPont VS, 'C-8 Meeting Summary' van 23 mei 1984
- Productie G.75** Inlichtingen van Chemours/Du Pont aan medewerkers PFOA-afdelingen van 17 mei 1988
- Productie G.76** Interne memo Chemours/Du Pont, 'C8 in Groundwater Samples on Dordrecht Works Site Sampsles of February 1994' van 19 april 1994

Productie G.77	Groundwater Investigation Steering Team, Ammonium perfluorooctanoate (C-8), Consent Order No. GW-2001-019, augustus 2003
Productie G.78	Interne memo Chemours/Du Pont, 'C-8 in Ground Water' van 10 maart 1994
Productie G.79	Interne memo Chemours/Du Pont, 'C8 in Groundwater Samples on Dordrecht Works Site Samples of February 1994' van 19 april 1994
Productie G.80	Brief DuPont VS aan Jefferson Clinical Center in Environ. Medicine van 21 februari 1995
Productie G.81	Chemours/Du Pont, C-8 in bloed monitoring in FLPR Dordrecht van 8 januari 2000
Productie G.82	Chemours/Du Pont, Dordrecht Works C-8 Sampling Summary, Ground Water Sampling Results van 6 maart 2003
Productie G.83	Environmental Protection Agency, 'Human health Toxicity Values for Hexafluoropropylene Oxide (HFPO) Dimer Acid and Its Ammonium Salt (CASRN 13252-13-6 and CASRN 62037-80-3) Also Known as "GenX Chemicals" (Public Comment Draft)' van november 2018
Productie G.84	'Report for inherent biodegradation of FRD902' van 26 maart 2010
Productie G.85	'Report for inherent biodegradation of FRD903' van 26 maart 2010
Productie G.86	KvK Handelsregisterhisotire DuPont Holding Netherlands B.V. (KvK-nr. 23026458) van 31 januari 2020
Productie G.87	Annual Reports Pursuant to Section 13 or 15(d) of the Securities Exchange Act of 1934 E.I. Du Pont De Nemours and Company
Productie G.88	Annual Report van Du Pont de Nemours (Oud) van 2009 en van 2010
Productie G.89	Stuitingsbrieven

Productie bij akte van 4 augustus 2021

Productie G.90 RIVM, Herziening van de risicobeoordeling van GenX en PFOA in moestuingewassen in Dordrecht, Papendrecht en Sliedrecht

Producties bij akte van 6 juni 2022

Productie G.91 Overzicht volkstuincomplexen die bij de Gemeenten in eigendom zijn

Productie G.92 Global C-8 Team Program Status van 31 mei 1993

Productie G.93 OZHZ en expertisecentrum PFAS, Reactie op bodemgerelateerde onderwerpen in het als productie ChDP.I.1 overgelegde rapport van Tauw, 3 juni 2022

Producties bij conclusie van repliek

Productie G.94 Eiswijziging waarin met onderstrepingen is aangegeven wat ten opzichte van de eis als opgenomen in de dagvaarding is gewijzigd

Productie G.95 RIVM, Risicobeoordeling van PFAS in moestuingewassen uit moestuinen in de gemeenten Dordrecht, Papendrecht, Sliedrecht en Molenlanden, 5 september 2022

Productie G.96 Uittreksel kadastrale eigendomsinformatie volkstuincomplexen die bij de Gemeenten in eigendom zijn

Productie G.97 OZHZ, Emissies PFOA bij Chemours en context van de gegevens, 1 oktober 2015

Productie G.98 Schatting Gemeenten PFOA emissie Chemours/Du Pont (oud)

Productie G.99 RIVM, Impact Assessment Interventiewaarden PFAS grond en grondwater, 23 maart 2022

Productie G.100 Summary of revised proposed consent order and response to public comment, 20 februari 2019

Productie G.101 Subsidiebeschikking SPUK, 29 oktober 2021

Productie G.102 Aanvraag SPUK subsidie, 28 april 2021

Productie G.103 Aansprakelijkstelling Stichting Sportaccommodatie
Benedenveer